

FILOZOFICKÁ FAKULTA UNIVERZITY
PALACKÉHO V OLOMOUCI

KATEDRA SLAVISTIKY

CHARAKTERISTIKA ŽENSKÉ ŘEČI Z POHLEDU
GENDEROVÉ LINGVISTIKY

CHARACTERISTIC OF WOMEN 'S SPEECH FROM THE
GENDER LINGUISTICS 'S POINT OF VIEW

Bakalářská diplomová práce

Vypracovala: Lucie Adamcová

Vedoucí práce: PhDr. Milena Machalová

OLOMOUC 2010

Prohlašuji, že jsem práci vypracovala samostatně a uvedla všechny použité prameny.

V Olomouci, 28. 4. 2010

podpis

Děkuji PhDr. Mileně Machalové za odborné vedení bakalářské diplomové práce a poskytnutí cenných podnětů ke koncepci a směřování práce.

podpis

OBSAH

ÚVOD	6
1 GENDER A GENDER STUDIES	7
1.1 Základní pojmy	7
1.1.1 Gender vs pohlaví	7
1.1.2 Genderová identita vs genderová role a genderové stereotypy.....	7
1.1.3 Gender studies vs feminismus.....	8
1.2 Historie gender studies	9
1.3 Gender studies v současnosti	10
1.3.1 Klasifikace gender studies	10
2 GENDER A JAZYK	12
2.1 Genderová (feministická) lingvistika.....	12
2.1.1 Genderový výzkum v jazykovědě.....	12
2.1.1.1 Teze normy a odchylky – 70. léta 20. století.....	13
2.1.1.2 Teze dvou kultur – 80. léta 20. století	13
2.1.1.3 Teze doing gender – od 90. let 20. století	14
2.1.2 Vývoj genderových studií v ruské lingvistice.....	14
2.1.3 Genderová lingvistika dnes.....	15
3 ODRAZ POHLAVÍ V JAZYCE.....	17
3.1 Genderové jazykové stereotypy	17
3.1.1 Genderové jazykové stereotypy v médiích	18
3.1.1.1 Konkrétní příklady z českých médií.....	18
3.2 Přechylování podstatných jmen	20
3.2.1 Tvorba přechýlených jmen v ruštině.....	20
3.2.2 Tvorba přechýlených jmen v češtině	21
3.2.2.1 Přechylování příjmení	22
3.3 Generické maskulinum.....	23
3.3.1 Alternativní řešení generického maskulina.....	24
3.3.2 Generické maskulinum – alternovat, nebo ponechat?	25
3.3.3 Generické maskulinum v ruských médiích.....	27

3.3.3.1	Příklady užití generického maskulina v ruských internetových titulcích..	27
3.3.4	Generické maskulinum v českých médiích.....	28
3.3.4.1	Příklady užití generického maskulina v českých internetových titulcích .	29
3.4	Další projevy sexistického jazyka.....	30
3.5	Výsledky genderové lingvistiky v boji proti sexistickému jazyku	31
4	MUŽSKÁ A ŽENSKÁ ŘEČ.....	33
4.1	Řeč a mozek	33
4.2	Dvě pohlaví – dvě řeči	34
4.2.1	Rozhovor muže a ženy jako mezikulturní komunikace	34
4.2.2	Je ženská řeč submisivní?	36
4.2.3	Důkaz dominance nebo pouze odlišné pojetí řeči?	36
4.2.4	Těžká pozice žen-odbornic	37
4.2.5	Mužská řeč jako norma	38
4.3	Ženská řeč pod tíhou kultury a sociálního postavení.....	39
4.4	Mluví ženy více než muži?	40
4.4.1	Mluvení na veřejnosti vs mluvení v soukromí.....	42
4.5	Oblíbená témata mužů, žen	42
4.5.1	Hlavní náplň ženských rozhovorů - drby?	43
4.6	Konflikty způsobené střetem dvou řečí.....	43
4.6.1	Řešení problémů	44
4.6.2	Mlčení – známka přemýšlení nebo rozzlobenosti?	45
4.6.3	Přímost mužů vs tajuplnost žen	46
4.6.4	Omezování svobody a vyčítání, nebo známka blízkosti a projev péče?	47
4.7	Další charakteristické znaky ženské řeči.....	49
4.8	Ukázka rozhovoru muže a ženy	50
5	ZÁVĚR.....	55
6	РЕЗЮМЕ	58
	SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ	63

ÚVOD

V současné společnosti koexistují dva protichůdné názory na boj za rovnoprávnost mužů a žen – podle jednoho jsou tyto snahy nežádoucí, jelikož rovnoprávnosti již bylo dosaženo. Druhý názor, který prosazují genderová studia, považuje současnou situaci za nedokonalou a snaží se rovných příležitostí mužů a žen docílit. Úkolem této bakalářské práce je z pohledu genderových studií posoudit, zda a případně jak se nerovnoprávnost týká jazyka.

Úvodní dvě kapitoly jsou věnovány problematice genderu, jejíž pochopení je pro celou práci základem. Zatímco první kapitola, obsahující vymezení základních pojmů a vývoj genderových studií, pojednává o genderu obecně, ve druhé kapitole se již pozornost soustředí pouze na gender ve spojení s jazykem. Zde hraje hlavní roli genderová lingvistika, která je charakterizována na základě genderového výzkumu v jazykovědě. V této kapitole je zvlášť popsán vývoj genderové lingvistiky v Rusku.

Po uvedení do problematiky se práce dělí na dvě části. Vedle zkoumání ženské řeči se zabývám otázkou, jak se v jazyce odráží pohlaví. Toto téma je pro genderovou lingvistiku neméně důležité, neboť jak napsala americká lingvistka Robin Lakoff: „Jazyk zasahuje ženy ze dvou stran: slovy, která říkají ony, a slovy, která se říkají o nich.“¹

V kapitole *Odrážení pohlaví v jazyce* jsou uvedeny hlavní znaky sexistického jazyka. Velká pozornost je zde věnována generickému maskulinu, srovnávám jednotlivé názory pro a proti jeho užívání a uvádím možnosti alternativního řešení. Součástí této podkapitoly je též užití generického maskulina v praxi, a to zvlášť v ruských a českých médiích. Jako podklad mi sloužily internetové titulky, na jejichž příkladech se snažím názorně ukázat, jak lze generické maskulinum alternovat. Média jsem využila i v případě praktického užití jazykových stereotypů, jejichž bohatým zdrojem je reklama.

Analýza ženské řeči, o níž pojednává následující kapitola, je založena na srovnání ženské a mužské řeči. Na základě tohoto kontrastu hledám odpovědi na nejrůznější otázky, například, zda opravdu ženy mluví více než muži, jaká jsou jejich oblíbená témata, jak se ženská řeč mění vlivem kultury, jaké konkrétní rozdíly v mužské a ženské řeči existují a co tyto odlišnosti způsobují. Závěrem jsou zjištěné poznatky demonstrovány v praxi na ukázce rozhovoru muže a ženy.

¹ LAKOFF, R.: Language and Woman's place. In: . TANNEN, D.: *Ty mi prostě nerozumíš*. Mladá fronta, Praha, 1995, s. 247.

1 GENDER A GENDER STUDIES

1.1 Základní pojmy

1.1.1 Gender vs pohlaví

Termín *gender*² stále více proniká do našeho povědomí, jeho obsah ale zůstává pro mnohé nejasný. Gender označuje psychologické, sociální, historické a kulturní rozdíly mezi muži a ženami. Protipólem genderu je pohlaví, které vymezuje rozdíly biologické, odkazuje k fyzickým rozdílům mezi těly muže a ženy.³ Ač by se na první pohled mohlo zdát, že jde o dva způsoby pohledu na tutéž věc, není tomu tak. Vztah mezi pohlavím a genderem ve skutečnosti není vůbec „přirozený“. Co se týče pohlaví, většina lidí spadá do jedné ze dvou kategorií - muž a žena. Biologickým pojmům *mužský* a *ženský* odpovídají názvy genderu *maskulinní* a *feminní*. Ty mohou být zcela nezávislé na (biologickém) pohlaví.⁴ Přesto bývá biologický rozdíl mezi pohlavími obecně pokládán za přirozený důvod sociálního rozlišování mezi rody.⁵

Další rozdíl je v tom, že zatímco biologické pohlaví zůstává až na výjimky stále a neměnné, gender je velice tvárný a proměnlivý. Společenské postavení žen a mužů, jejich role v rodině, vlastnosti, které se přičítají mužům a ženám, to vše se proměňuje v čase a v různých kulturách se liší.⁶

1.1.2 Genderová identita vs genderová role a genderové stereotypy

Genderová identita je pocit příslušnosti k určitému pohlaví – pocit femini(ni)ty nebo maskulinity.⁷ Socioložka Marie Čermáková ji definuje jako „osobní zkušenost s mužskou nebo ženskou existencí.“⁸ Genderová identita se ale nemusí shodovat s genderovou rolí. Genderová role je soubor určitých nepsaných pravidel, která

² Slovo *gender* je řeckého původu a v překladu znamená *rod*. Jelikož má ale slovo *rod* v češtině mnoho významů, rozhodl Ústav pro jazyk český výraz *gender* nepřekládat a ponechat jej v původním tvaru. (Šiklová 1999: 9)

³ Srov. JARKOVSKÁ, L.: Prohlédněme genderové stereotypy. In: VALDROVÁ, J.: *Abc feminismu*. Nesehnutí, Brno, 2004, s. 21.

⁴ OAKLEYOVÁ, A.: *Pohlaví, gender a společnost*. Portál, Praha, 2000, s. 122, 141.

⁵ Srov. BOURDIEU, P.: *Nadvláda mužů*. Karolinum, Praha, 2000, s. 13.

⁶ Srov. JARKOVSKÁ, L.: Prohlédněme genderové stereotypy. In: VALDROVÁ, J.: *Abc feminismu*. Nesehnutí, Brno, 2004, s. 21-22.

⁷ Srov. VALDROVÁ, J.: *Gender a společnost*. Univerzita J. E. Purkyně, Ústí nad Labem, 2006, s. 7.

⁸ ČERMÁKOVÁ, M.: *Genderové identity – ekonomické a sociální souvislosti*. [online] 1982 [cit. 5. 9. 2009] Dostupné z <<http://www.socioweb.cz/index.php?disp=temata&shw=227&lst=115>>.

předpisují určité typy chování pouze ženám a jiné pouze mužům.⁹ Plnění genderové role tedy můžeme srovnat s výkonem divadelní role – každý člověk ví, co jeho role obnáší a co od něj okolí očekává.¹⁰

A právě představy, které určitému pohlaví přisuzují určité chování, můžeme nazvat genderovými stereotypy. Jsou to zjednodušující popisy maskulinity a feminity – představy o „správném“ chování a postojích jedinců podle příslušnosti k biologickému pohlaví.¹¹ Tyto představy většinou nevědomky přejímáme a předáváme dále.¹²

1.1.3 Gender studies vs feminismus

Problematikou genderu se zabývají Gender studies neboli rodová studia. Jedná se o vědeckou disciplínu, jež sleduje různé sociálně a kulturně podmíněné rozdíly mezi muži a ženami ve společnosti, a to nejen v současnosti, ale i v minulosti. Jedním z hlavních problémů, kterým se gender studies zabývají, je zrovnoprávnění obou pohlaví.¹³

Nejspíš proto jsou gender studies automaticky spojována s feminismem. Gender studies sice svou metodologií navazují na feminismus, tyto pojmy by se však neměly zaměňovat.¹⁴ Dle Jiřiny Šiklové, jedné z předních českých představitelk gender studies, „představuje feminismus či feminismy ideologický, filozofický a světový názor žen, které jsou schopny svoje postavení ideově a filozoficky reflektovat a hlásí se o svá práva. Feminismus je často chápán i jako ideologická platforma hnutí žen se specifickým politickým zaměřením.“¹⁵ Šiklová připisuje feminismu atributy ideologický, filozofický, politický, zatímco genderová studia pojímá jako vědecký obor.

⁹ Srov. HRDLIČKOVÁ, A.: *Úvod do gender studies*. Vysoká škola evropských a regionálních studií, České Budějovice, 2008, s. 9.

¹⁰ Srov. VALDROVÁ, J.: *Gender a společnost*. Univerzita J. E. Purkyně, Ústí nad Labem, 2006.

¹¹ Od ženy se očekává, že bude „ženská“, tzn. usměvavá, sympatická, pozorná poddaná, nevtíravá, zdrženlivá atd. Pierre Bourdieu tuto „ženskost“ označil za určité nadbíhání požadavkům mužů, které má především posílit jejich ego. (Bourdieu 2000: 61)

¹² Srov. HRDLIČKOVÁ, A.: *Úvod do gender studies*. Vysoká škola evropských a regionálních studií, České Budějovice, 2008, s. 102.

¹³ Srov. ŠIKLOVÁ, J.: Gender studies a feminismus na univerzitách ve světě v české republice. In: MAŘÍKOVÁ, H., VĚŠÍNOVÁ, E.: *Společnost žen a mužů z aspektu gender*. Open Society Fund, Praha, 1999, s. 10.

¹⁴ Srov. ŠTEFKOVÁ, Z.: *Chlap, hrdina, duch, stroj*. [online] 2007 [cit. 8. 9. 2009] Dostupné z <<http://www.advojka.cz/archiv/2007/37/chlap-hrdina-duch-stroj>>.

¹⁵ ŠIKLOVÁ, J.: Gender studies a feminismus na univerzitách ve světě v české republice. In: MAŘÍKOVÁ, H., VĚŠÍNOVÁ, E.: *Společnost žen a mužů z aspektu gender*. Open Society Fund, Praha, 1999, s. 11.

V rámci vědeckého oboru by genderová studia měla zůstat, neměla by se stát politickým hnutím.¹⁶

1.2 Historie gender studies

Kořeny genderových studií sahají do kontextu druhé vlny ženského hnutí.¹⁷ Specifická historická situace v souvislosti s vývojem politického vědomí a osobními zkušenostmi (například diskriminace žen v rámci studentského hnutí či na univerzitách) vedla v individuálních biografiích vědkyň k tomu, že se začaly zabývat tématy specificky zaměřenými na ženy. Tím došlo k pohybu od feminismu jako emancipační ideologie k ženským studiím jako kulturní disciplíně, mluví se o tzv. motivaci převést politický aktivismus do vědy.

Novou etapou v rozvoji feministické teorie jsou od 80. let 20. století gender studies. Ta vznikla z kritiky ženských studií. Výchozí bod této kritiky představují kategorie *žena* a *ženskost*, na kterých jsou ženská studia postavena. Tyto kategorie implikují závazné vlastnosti, respektive zkušenosti žen nezávisle na jiných faktorech, jakými jsou například třída, etnikum atd., mají tedy univerzalistické a vylučující tendence. Místo těchto esencialistických kategorií pak vznikl pojem gender jako historicky proměnlivý společensko-kulturní jev. Genderová studia se tak nezabývají už jen výlučně výzkumem ženských životních kontextů v různých oblastech, ale zkoumáním vztahů mezi gendery, jejich funkcemi a utvářením ve specifických kulturních a společenských kontextech.¹⁸ Podle Martiny Kampichler lze na genderová studia ve srovnání s ženskými studii, ale také s feministickou vědou, tedy v první řadě emancipačními (a tím i politickými) projekty, „nahlížet jako na bližší „ideálu“ „neutrální“, akceptované vědy.“¹⁹

¹⁶ Srov. KAMPICHLER, M.: Reflexe k tématu genderových studií na pozadí feministického rozvoje. In: *Gender, rovné příležitosti, výzkum*. Sociologický ústav AV ČR, Praha, 2/2006, s. 1-2.

¹⁷ Druhá vlna feminismu bývá obvykle datována mezi 60. – 80. lety 20. století, toto období je považováno za renesanci feminismu. (Renzetti, Curran 2003: 44)

¹⁸ Srov. KAMPICHLER, M.: Reflexe k tématu genderových studií na pozadí feministického rozvoje. In: *Gender, rovné příležitosti, výzkum*. Sociologický ústav AV ČR, Praha, 2/2006, s. 1-2.

¹⁹ KAMPICHLER, M.: Reflexe k tématu genderových studií na pozadí feministického rozvoje. In: *Gender, rovné příležitosti, výzkum*. Sociologický ústav AV ČR, Praha, 2/2006, s. 1-2.

1.3 Gender studies v současnosti

V současnosti je problematice genderu přikládán stále větší význam a genderová studia se těší obrovskému zájmu: „Gender a feministická teorie tvoří velmi často nedílnou součást všeobecného vysokoškolského vzdělání a dnes již téměř není možné absolvovat v USA vysokou školu bez alespoň základní znalosti genderové problematiky. Na přelomu druhého tisíciletí zde existuje téměř 500 bakalářských, magisterských a doktorandských programů gender a woman studies.“²⁰

1.3.1 Klasifikace gender studies

Genderová studia se v průběhu svého vývoje štěpila na jednotlivé okruhy, kterými se výzkum zabýval. Alena Hrdličková se ve své knize *Úvod do gender studies* snaží zmapovat cestu genderových studií a uvádí základní tematické celky a konkrétní témata, jež problematika genderu zahrnuje:

- Sociologické pohledy na gender
- Gender a feministické teorie (feministické hnutí)
- Biologie-pohlaví-gender ve smyslu interakce přírody a prostředí (pohlavní chromozomy a pohlavní diferenciaci, mužský a ženský mozek, hormony ovlivňující chování žen a mužů, působení biologie a kultury)
- Genderová socializace
- Školství a gender, škola jako genderový prostor
- Jazyk a média jako činitelé formující gender (psané slovo, televize, reklama), genderové stereotypy v jazyce, násilí a média
- Gender a intimní vztahy (rodina, její různorodost a proměnlivost, sexualita a svoboda reprodukce, podoby intimních vztahů, násilí v rodinách)
- Gender-zaměstnanost-ekonomika, genderové vztahy a management, postavení žen a mužů v organizaci, segregace na trhu práce, platová diferenciaci, genderové stereotypy na pracovišti
- Gender-kriminalita-spravedlnost, ženy a muži jako pachatelé, fenomén spravedlnosti, oběti zločinu (gender, moc a násilí)

²⁰ HRDLIČKOVÁ, A.: *Úvod do gender studies*. Vysoká škola evropských a regionálních studií, České Budějovice, 2008, s. 14.

- Gender-politika-vláda-armáda, gender a politická činnost, gender a veřejné funkce
- Gender a spiritualita (gender a religiozita, tradiční náboženská učení o genderu)
- Gender a zdraví (gender a úmrtnost, nemocnost, gender, sport a tělesná kondice, duševní zdraví a nemoci).²¹

Pro účely a rozsah této práce se budu dále zabývat pouze problematikou genderu ve spojení s jazykem.

²¹ Srov. HRDLIČKOVÁ, A.: *Úvod do gender studies*. Vysoká škola evropských a regionálních studií, České Budějovice, 2008, s. 14-15.

2 GENDER A JAZYK

Jazyk je systém znaků, které slouží k verbální komunikaci v rámci určitého společenství.²² Zkoumání jazyka zaujímá v genderových studiích důležitou roli, neboť "jazyk poměrně přesně odráží aktuální společenskou situaci včetně vztahů a hierarchií ve skupinách, jež společnost tvoří."²³ Rovné postavení v jazyce je tedy součástí sociálního a právního zrovnoprávnění, tyto dva požadavky nelze oddělit.²⁴

2.1 Genderová (feministická) lingvistika

Problematikou genderu v jazyce se zabývá genderová lingvistika. Ta se vyvinula z původně radikálnější feministické lingvistiky, jejíž kořeny sahají až do dvacátých let 20. století, kdy se problémem diskriminace žen v jazyce začali zabírat američtí badatelé. Náležitý prostor poskytla tomuto odvětví druhá vlna feminismu. Hlavní impuls přišel v 60. letech, kdy Evropané O. Jespersen a E. Mauthner vypracovali studii zabývající se nedostatkem ženského jazyka.²⁵

Jazyk byl následně obviněn z diskriminace žen: převažují mužské tvary; ženy mají v jazyce vedlejší roli; v několika jazycích se výrazy *člověk* a *muž* shodují; ženy bývají častěji než muži označovány negativní konotací atd.²⁶ Následovala spousta empirických výzkumů, díky nimž vznikly vládní jazykové komise, které učinily opatření na podporu zviditelnění žen v jazyce.²⁷

2.1.1 Genderový výzkum v jazykovědě

Genderový výzkum v jazykovědě se člení do třech fází:

²² Srov. VALDROVÁ, J.: *Gender a jazyk*. [online] 2005 [cit. 6. 9. 2009] Dostupné z <<http://www.osops.cz/download/files/gender/10gender-a-jazyk.pdf>>.

²³ VALDROVÁ, J.: *Gender a jazyk*. [online] 2005 [cit. 20. 9. 2009] Dostupné z <<http://www.osops.cz/download/files/gender/10gender-a-jazyk.pdf>>.

²⁴ Srov. VALDROVÁ, J.: Rod ženský v jazyce. In: VODÁKOVÁ, A., VODÁKOVÁ O.: *Rod ženský: Kdo jsme, odkud jsme přišly, kam jdeme?* Sociologické nakladatelství, Praha, 2003, s. 285.

²⁵ PISKOVÁ, P.: *Strašák feministické lingvistiky* [online] 2006 [cit. 15. 9. 2009] Dostupné z <<http://www.feminismus.cz/fulltext.shtml?x=1920234>>.

²⁶ Srov. КИРИЛИНА, А. В., ТОМСКАЯ М. В.: *Лингвистические гендерные исследования*. [online] 2005 [cit. 6. 10. 2009] Dostupné z <<http://www.strana-oz.ru/?article=1038&numid=23>>. (vlastní překlad)

²⁷ Srov. PISKOVÁ, P.: *Strašák feministické lingvistiky*. [online] 2006 [cit. 15. 9. 2009] Dostupné z <<http://www.feminismus.cz/fulltext.shtml?x=1920234>>.

2.1.1.1 Teze normy a odchylky – 70. léta 20. století

Teze vyjadřuje názor, který tehdy panoval – mluva je méně dokonalá než mluva mužů. Mužský mluvní projev byl tedy považován za normu.²⁸ Lingvista Geoffrey Leech rozlišoval jazyk a řeč pomocí atributů *mužský* a *mínus mužský*, přičemž nepochyboval o tom, že „muži jsou měřítkem srovnání“²⁹. Dle Dale Spender tím na ženy v jazyce zbyl „negativní prostor“³⁰.

Roku 1970 zveřejnila Marie Ritchie Key přepis své vysokoškolské přednášky, v níž pojmenovala neprůbojnou ženskou mluvu *language of zoology* (jazyk omlouvání), dominantní mužskou označila *language of explanation* (jazykem vysvětlování).³¹

2.1.1.2 Teze dvou kultur – 80. léta 20. století

Jak uvádí Jana Valdrová, v této době zpochybnily lingvistky smysl napodobování jazyka mužů a vyzdvihly jinakost ženské mluvy. Podle této teze jsou ženy a muži dvě naprosto odlišné kultury. Lingvistky nehodlaly přijmout fakt, že mužský mluvní projev nadále zůstává normou. Na počátku 80. let kritizovala Carol Gilligan skutečnost, že ženám je vnucován jazyk, jenž jim není vlastní.

Roku 1978 vyšla stať německé badatelky Senty Trömel-Plötz, ve které seznámila odbornou veřejnost s trendy americké lingvistiky zkoumat jazyk jako *nástroj diskriminace* podprivilegovaných skupin obyvatelstva. Senta Trömel-Plötz za pomoci citací amerických badatelek formulovala, co je jazyková diskriminace žen: spočívá v tom, „jak je žena oslovována či není oslovována, jak je její projev odbýván, neposlouchán, špatně chápán, nesprávně parafrázován, přerušován a ignorován, jak je zesměšňována, voděna za ručičku nebo degradována, a v neposlední řadě také v tom, jak se o ní mluví.“³²

²⁸ Srov. VALDROVÁ, J.: *Gender a společnost*. Univerzita J. E. Purkyně, Ústí nad Labem, 2006, s. 104.

²⁹ LEECH, G.: *Semantics: the study of meaning*. In: VALDROVÁ, J.: *Gender a společnost*. Univerzita J. E. Purkyně, Ústí nad Labem, 2006, s. 105.

³⁰ SPENDER, D.: *Women and Literacy History*. In: VALDROVÁ, J.: *Gender a společnost*. Univerzita J. E. Purkyně, Ústí nad Labem, 2006, s. 105.

³¹ Srov. VALDROVÁ, J.: *Gender a společnost*. Univerzita J. E. Purkyně, Ústí nad Labem, 2006, s. 105.

³² TRÖMEL-PLÖTZ, S.: *Lingvistik und Frauensprache*. In: VALDROVÁ, J.: *Gender a společnost*. Univerzita J. E. Purkyně, Ústí nad Labem, 2006, s. 107.

Tehdejší kritika jazykového úzu se zaměřovala zejména na tzv. *generické maskulinum*. Senta Trömel-Plötz společně s dalšími vědkyněmi zveřejnila v roce 1980 další stat'. V ní byly popsány základní rysy *sexistického způsobu užívání jazyka a řeči* a navrženy alternativy, které se staly cenným přínosem pro celou evropskou jazykovědu.³³

2.1.1.3 Teze *doing gender* – od 90. let 20. století

Od 90. let 20. století si vědci kladou otázku, jak jazyk spoluutváří gender. Koncept *doing gender* se opírá o práce amerického sociologa E. Gofmana, lingvistky D. Cameron a dalších. Podle nich to, jak mluvíme, není dáno pohlavím, nýbrž pohlaví je v jazyce a řeči konstruováno. Výzkumy ověřily, že genderové stereotypy, tradované společnostmi, jsou obsaženy v jazyce, který je přenáší mezi generacemi.

Jazyk působí jako šablona mluvení a myšlení. Choreografka Nina Vangeli se mj. zmiňuje o „nepřiléhavosti slov a reality“³⁴, kterou ženy cítí a musejí akceptovat. Mnohé diskriminující mluvní praktiky však užíváme, aniž si to uvědomujeme (např. způsob oslovení a titulování osob, výrazy a slovní konstrukce včetně pořekadel a přísloví).³⁵

2.1.2 Vývoj genderových studií v ruské lingvistice

Podle Ally Kiriliny a Mariji Tomské se vznik genderových studií v ruské lingvistice obvykle datuje do poloviny devadesátých let 20. století. Právě v tomto období se v ruské vědecké literatuře objevil termín *gender* a ruský čtenář se začal dostávat k zahraničním teoretickým spisům, které se genderové problematice věnovaly.

Ruská lingvistika problém pohlaví neignorovala. Zkoumala ho (ještě před vznikem termínu *gender*) v rámci jiných jazykových disciplín. Tyto disciplíny nebyly systémové a neměly status vědeckého směru ani nebyly spojeny s teorií sociálního konstruktivismu, přesto ale ruští vědci přispěli k rozpracování problematiky, kterou později zastřešila *genderová studia*. Příznačným rysem ruských studií je implicitní

³³ Srov. VALDROVÁ, J.: *Gender a společnost*. Univerzita J. E. Purkyně, Ústí nad Labem, 2006, s. 107.

³⁴ VANGELI, N.: Kde domov můj? Drobné postřehy o jazyce. In: VALDROVÁ, J.: *Gender a společnost*. Univerzita J. E. Purkyně, Ústí nad Labem, 2006, s. 108.

³⁵ Srov. VALDROVÁ, J.: *Gender a společnost*. Univerzita J. E. Purkyně, Ústí nad Labem, 2006, s. 104-108.

předpoklad sociální podmíněnosti mnohých jevů, které odráží vzájemné spojení pohlaví a jazyka.

V současné době vzniká v Rusku velké množství publikací, které se snaží ruský jazyk z aspektu gender analyzovat. Pravidelně jsou na toto téma pořádány konference, semináře a různá vědecká fóra. O tom, že genderová lingvistika v Rusku získává potřebnou pozornost, svědčí též fakt, že v posledních letech vzniká stále více diplomových prací na téma gender v jazyce.

Pro sovětskou a později ruskou lingvistickou genderologii je charakteristické praktické zaměření výzkumu mužské a ženské řeči: velké množství prací je spojeno s požadavky kriminalistické expertizy. Soustřeďují se na diagnostiku a stanovení identifikačních znaků mužské a ženské řeči.³⁶

2.1.3 Genderová lingvistika dnes

Genderová lingvistika není tak radikální, jako byla feministická lingvistika v souladu s feministickým hnutím. Nezabývá se pouze diskriminací žen, sleduje diskriminaci obou pohlaví. Problémy, jimiž se genderová lingvistika dnes zabývá, můžeme rozdělit do dvou velkých skupin:

- Jazyk a pohlaví v něm odražené:³⁷ Směr zabývající se touto oblastí zkoumá sexismus v jazyce. Jedná se o patriarchální stereotypy, které jsou v jazyce zafixovány a vnucují lidem určitý obraz světa, v němž hrají ženy vedlejší roli a jsou jim připisovány hlavně záporné vlastnosti. Tento směr zkoumá, jaké představy o ženě se do jazyka zapisují, v jakých sémantických polích je žena zobrazena a jaké konotace toto zobrazení provázejí. Zkoumá se také jazykový mechanismus „zařazení“ do gramatického mužského rodu – jazyk upřednostňuje mužskou formu, pokud se jedná o obě pohlaví.³⁸
- Řečové a celkově komunikativní chování mužů a žen: Zde jsou vyčleněny typické strategie a taktiky, genderově specifický výběr jednotek lexiky, způsoby,

³⁶ КИРИЛИНА, А. В., ТОМСКАЯ М. В.: *Лингвистические гендерные исследования*. [online] 2005 [cit. 23. 9. 2009] Dostupné z <<http://www.strana-oz.ru/?article=1038&numid=23>>. (vlastní překlad)

³⁷ Srov. КИРИЛИНА, А. В., ТОМСКАЯ М. В.: *Лингвистические гендерные исследования*. [online] 2005 [cit. 11. 9. 2009] Dostupné z <<http://www.strana-oz.ru/?article=1038&numid=23>>. (vlastní překlad)

³⁸ КИРИЛИНА, А. В.: *Гендер и Язык. Языки славянской культуры*, Москва, 2005, s. 17. (vlastní překlad)

jakými lze dosáhnout úspěchu v komunikaci, preference ve výběru slovní zásoby, syntaktických konstrukcí atd., tedy specifika mužské a ženské řeči.³⁹

³⁹Srov. КИРИЛИНА, А. В., ТОМСКАЯ М. В.: *Лингвистические гендерные исследования*. [online] 2005 [cit. 11. 9. 2009] Dostupné z <<http://www.strana-oz.ru/?article=1038&numid=23>>. (vlastní překlad)

3 ODRAZ POHLAVÍ V JAZYCE

V této oblasti lingvistické studie upozorňují na to, že jazyk je sexistický⁴⁰ a je do něho vepsán patriarchální model. Genderová lingvistika usiluje o zviditelnění žen v jazyce a o zavedení genderově korektního používání jazyka.⁴¹

3.1 Genderové jazykové stereotypy

V problematice genderových stereotypů hraje jazyk důležitou roli, jelikož jeho prostřednictvím jsou stereotypy produkovány a udržovány.⁴² Jazykové stereotypy jsou jedním z hlavních znaků sexistického jazyka. Můžeme je charakterizovat jako výrazové prostředky, které odkazují muže a ženy do tzv. genderových rolí (např. *živitel rodiny, strážkyně domácího krbu*) a podporují tím tradiční pojetí mužství a ženství. Jazykové stereotypy často používáme automaticky a mnohdy si jejich diskriminační význam ani neuvědomujeme.⁴³

Za jazykové stereotypy můžeme považovat spojení *obchod s bílým masem, ženská za volantem, женская логика, сильный/слабый пол*, věty: *Nehovej se jako baba! Nebud' jak hysterická ženská. Ženy nevědí, co chtějí.*⁴⁴

Jazykové stereotypy najdeme také v příslovích a lidových rčeních: *Běda mužům, kterým žena vládne! Za vším hledej ženu! Kam ani čert nemůže, nastrčí ženu.*⁴⁵ *Мужчины не плачут! Женщина – это прежде всего мать. Волос длинный, ум короткий.*⁴⁶

⁴⁰ Sexistický jazyk diskriminuje jedno z pohlaví, ve většině případů ženy.

⁴¹ Srov. ŘÍHOVÁ, B.: *V češtině bývají ženy často neviditelné, lituje lingvistika*. [online] 2009 [cit. 29. 9. 2009] Dostupné z <http://zpravy.idnes.cz/v-cestine-byvaji-zeny-casto-neviditelne-lituje-lingvistika-pa3-/studium.asp?c=A081222_145352_studium_bar>.

⁴² Srov. Nesehnutí.cz: *Genderové stereotypy v médiích a v jazyce*. [online] 2008 [cit. 24. 10. 2009] Dostupné z <http://www.nesehnuti.cz/publikace/stereotypy_v_mediich_a_jazyce_WEB.pdf>.

⁴³ Srov. VALDROVÁ, J.: *Gender a jazyk*. [online] 2005 [cit. 20. 9. 2009] Dostupné z <<http://www.osops.cz/download/files/gender/10gender-a-jazyk.pdf>>.

⁴⁴ Srov. *Přímá cesta: Sexismus v jazyce aneb jaký má smysl feministická lingvistika?* In: *Přímá cesta*. Feministická skupina 8. března, Praha, 3/2002, s. 5.

⁴⁵ Srov. VALDROVÁ, J.: *Gender a jazyk – cvičení*. [online] 2005 [cit. 21. 9. 2009] Dostupné z <<http://www.osops.cz/download/files/gender/8gender-a-jazyk-cvic.pdf>>.

⁴⁶ КИРИЛИНА, А. В.: *Гендерные стереотипы в языке*. [online] 2005 [cit. 12. 2. 2010] Dostupné z <http://www.owl.ru/win/womplus/2003/01_06.htm>. (vlastní překlad)

3.1.1 Genderové jazykové stereotypy v médiích

Média vykazují ve vztahu k řešení otázky postavení žen ve společnosti více či méně otevřené znaky sexismu a stereotypů podporujících nerovnost žen a mužů v různých sférách. V médiích je mocně udržována a podporována tzv. tradiční ženská role. Ženy téměř vůbec nejsou prezentovány v roli uznávaných odbornic (do televizních debat bývají zvány méně často než muži), nýbrž bývají rutinně spojovány s rodinou a domácností.⁴⁷

3.1.1.1 Konkrétní příklady z českých médií

Veronika Vieweghová, manželka spisovatele Michaela Viewegha, během jednoho rozhovoru pronesla větu, která byla zároveň použita i jako titulek: „Manžel sem tam pomůže a to je přece skvělé.“ (vlastní excerptce, ona.idnes.cz, 7. 7. 2009) Tento výrok jasně podporuje stereotyp, který tvrdí, že domácnost je povinností ženy. Navíc, je-li muž úspěšný a plně zaneprázdňený svou prací, je jeho občasná výpomoc s domácností chápána jako oběť. U ženy je naopak starost o domácnost brána jako povinnost vždy, ať je sebeúspěšnější. Dokazuje to dotaz Karla Šípa k europoslankyni Janě Bobošíkové: „Zhruba půlku měsíce jste v Bruselu, netrpí vaše domácnost tím, že tady chybíte? Nebo máte nějakou hospodyni?“ (vlastní excerptce, Všechnopárty 6. 1. 2009) Přes všechny profesní úspěchy paní Bobošíkové se stejně předpokládá, že domácnost vede jako žena ona, a pokud ji nezvládá, nabízí se otázka hospodyně. Pana Šípa ani nenapadlo zeptat se na účast manžela, naprosto ho svým podáním otázky zbavil povinnosti se na chodu domácnosti podílet.

Představu o ženách jako o domácích hospodyních podpořil během olympiády ve Vancouveru trenér české hokejové reprezentace Vladimír Růžička, který se na adresu ženského hokeje vyjádřil slovy: „Ať stojí doma s vařečkami a vaří bramborovou polívku.“

Během rozhovoru s Věrou Martinovou vyslovil Karel Šíp následující jazykový stereotyp: „Drbárna tam asi jede a takový ty ženský intriky.“ (vlastní excerptce, debata o ženských hudebních skupinách, Všechnopárty, 20. 10. 2009). Intriky – výraz, který

⁴⁷ Srov. VALDROVÁ, J.: *Abc feminizmu*. Nesehnutí, Brno, 2004, s. 11, 13.

v sobě nesporně skrývá negativní konotaci – jsou zde výhradně přisuzovány ženám. Muži jsou tímto vyjádřením od intrik zcela distancováni.

Další jazykový stereotyp se objevil v titulku Deníku Sport: „Všetíček: Radek se k tomu postavil jako chlap.“ (vlastní excerptce, Deník Sport, 12. 7. 2009) Podle kondičního trenéra se tenista Radek Štěpánek projevil jako chlap, protože i přes špatný fyzický a psychický stav nastoupil do rozhodujícího zápasu o postup do semifinále Davisova poháru. Z titulku lze tedy vyčíst, že trenér Všetíček přisuzuje vlastnosti jako odvaha, odhodlání a výdrž výhradně mužům. Tento výrok nám nepřímo podsouvá názor, že žena by něco takového nedokázala.

Na otázku, zda je věrnost podmínkou vztahu, odpovídá topmodelka Pavlína Němcová následovně: „Z mé strany určitě. Ale vím, že muži jsou přírodou naprogramováni trochu jinak.“ (vlastní excerptce, novinky.cz, 7. 2. 2010) Toto tvrzení rozšiřuje představu, že je potřeba tolerovat mužskou nevěru, protože je to přirozená, chemicky daná záležitost. Pavlína Němcová tím potvrzuje názor, že mužská nevěra je otázka hormonů, zatímco za nevěru ženy může její morálka.⁴⁸

Bohatým zdrojem genderových stereotypů je reklama. V ní jsou muži nejčastěji zobrazováni ve skupince s jinými muži (viz většina reklam na alkohol, zejména pak pivo).⁴⁹ Slogan „Chlapi sobě“ (Staropramen) vylučuje ženy, ty bývají v reklamě nejčastěji pasovány do role matky, pečovatelky, ženy v domácnosti.⁵⁰ V jedné z takových reklam se dozvíme, že „osm z deseti žen potvrzuje, že Vanish pomohl odstranit skvrny, které jejich samotný prací prášek neodstranil“ (vlastní excerptce, prací prášek Vanish). Z tohoto tvrzení vyplývá, že praní je čistě ženskou záležitostí.

Jiným reklamním druhem cíleným na ženu jsou reklamy, v nichž je ženské tělo bráno jako fetiš. Zatímco mužské tělo nebývá používáno jako sexuální objekt (v již zmíněných reklamách na pivo nebývají muži ani příliš mladí, ani atraktivní), ženy bývají často zobrazovány polonahé, ve zranitelných polohách, často jen fragmenty těla bez hlavy, což ženy zbavuje individuality a dělá z jejího těla pouhý sexuální objekt.⁵¹

⁴⁸ Srov. Přímá cesta: Jazyk, média a stereotypy. In: *Přímá cesta*. Feministická skupina 8. března, Praha, 3/2002, s. 6.

⁴⁹ Srov. KRÁSNOHORSKÁ, M.: Gender a média. In: *Přímá cesta*. Feministická skupina 8. března, Praha, 3/2002, s. 19.

⁵⁰ Srov. Nesehnutí.cz: *Genderové stereotypy v médiích a v jazyce*. [online] 2008 [cit. 27. 10. 2009] Dostupné z <http://www.nesehnuti.cz/publikace/stereotypy_v_mediich_a_jazyce_WEB.pdf>.

⁵¹ Srov. KRÁSNOHORSKÁ, M.: Gender a média. In: *Přímá cesta*. Feministická skupina 8. března, Praha, 3/2002, s. 19.

Zobrazování atraktivních mladých modelek v reklamách navíc vnucuje ostatním ženám představu, že pokud se nebudou snažit být takto atraktivní, budou přímo nebo nepřímo označeny za outsiderky.⁵² Slogan „Protože strniště je přitažlivé jen u mužů.“ (vlastní excerpce, antiperpirant Dove) nebo „krása je sebevědomí“ (vlastní excerpce, krém NIVEA Visage) jsou toho jasným důkazem. Tento tzv. mýtus krásy omezuje svobodu a možnosti žen a podkopává jejich sebevědomí. Za jeho následek můžeme považovat například rostoucí počet poruch příjmu potravy u žen a dospívajících dívek.⁵³

3.2 Přechylování podstatných jmen

Přechylování je gramatický termín, který označuje tvoření rodových protějšků podstatných jmen, a to pomocí specifických přípon. Ve většině případů se přechyluje mužský tvar na ženský (výjimky např. *vdova-vdovec*, *kmotra-kmotr*), přípony se připínají buď přímo ke jménu (*doktor-doktorka*), nebo k jeho slovtvornému základu (*samec-samice*).

Z hlediska genderu odráží přechylování rozložení moci mezi muži a ženami ve společnosti. Fakt, že se téměř vždy přechyluje mužský tvar na ženský, podle genderové lingvistiky svědčí o tom, že je mužský princip ve společnosti považován za nadřazený ženskému. Mužské jméno je bráno jako základ, ženský tvar je od něj odvozen, a není mu tudíž přikládán takový význam a důraz.⁵⁴

3.2.1 Tvorba přechýlených jmen v ruštině

Ve srovnání s češtinou je v ruštině přechylování méně častým jevem. Mnoho podstatných jmen rodu mužského, která označují povolání, funkci nebo hodnost, zůstávají v nepřechýlené podobě, a mohou tak označovat jak muže, tak i ženy (*физик*,

⁵² Srov. Nesehnutí.cz: *Genderové stereotypy v médiích a v jazyce*. [online] 2008 [cit. 27. 10. 2009] Dostupné z <http://www.nesehnuti.cz/publikace/stereotypy_v_mediich_a_jazyce_WEB.pdf>.

⁵³ Srov. Nesehnutí.cz: *Genderové stereotypy v médiích a v jazyce*. [online] 2008 [cit. 27. 10. 2009] Dostupné z <http://www.nesehnuti.cz/publikace/stereotypy_v_mediich_a_jazyce_WEB.pdf>.

⁵⁴ Srov. DOLEŽALOVÁ, L.: *Přechylování podstatných jmen v ruštině a češtině z hlediska genderu*. Masarykova Univerzita, Brno, 2009, s. 25.

адвокат, доцент).^{55 56} Jedná se o tzv. generické maskulinum, kterému bude věnována samostatná podkapitola.

Přechylování bývá obvyklé v případech, kdy je dané povolání (funkce, hodnost atd.) ve stejné míře spojeno jak se ženami, tak i s muži (např. *продавец-продащица, учитель-учительница, студент-студентка*).⁵⁷

V ruštině se přechylování nejčastěji tvoří pomocí těchto přípon:

- -ка (журналист-журналистка, немец-немка)
- -ица (мастер-мастерица, певец-певица)
- -ница (учитель-учительница, свидетель-свидетельница)
- -иха (дворник, дворничиха, пловец-пловчиха)
- -ша (организатор-организаторша, библиотекарь-библиотекарша)
- -на (царевич-царевна, Павлович-Павловна)
- -иня (бог-богиня, герой-героиня)
- -ья (прыгун-прыгунья, бегун-бегунья)
- -есса (принц-принцесса, стюард-стюардесса)
- -иса (актер-актриса, директор-директриса)
- -ина (кузин-кузина, Виктор-Викторина)⁵⁸

3.2.2 Tvorba přechýlených jmen v češtině

V češtině je přechylování poměrně běžné a snadné. I proto se Jana Valdřová podivuje nad tím, že se přechýlená jména mnohdy příliš nepoužívají a dokonce samy ženy o sobě mluví v mužské podobě. Například na vizitkách, cedulkách na dveřích, v oficiálních dokumentech ženy často používají výrazy *psycholog, právník, praktický lékař*, přestože přechýlené podoby existují.⁵⁹

⁵⁵ V nepřechýlené podobě zůstávají zejména slova cizího původu (*экономист, депутат, кандидат наук*). (Balcar 1999: 31)

⁵⁶ Srov. BALCAR, M.: *Ruská gramatika v kostce*. LEDA, Praha, 1999, s. 31.

⁵⁷ Srov. РОЗЕНТАЛЬ, Д. Э.: *Род названий лиц женского пола по профессии, должности*. [online] 1998 [cit. 14. 10. 2009] Dostupné z <<http://www.spelling.spb.ru/rosenthal/alpha/r146.htm>>. (vlastní překlad)

⁵⁸ Srov. ШВЕДОВА, Н. Ю.: *Русская грамматика. Первый том: Фонетика. Фонология. Ударение. Интонация. Введение в морфемистику. Словообразование. Морфология*. Наука, Москва, 1980, s. 201.

⁵⁹ Srov. VALDROVÁ, J.: Jazyk to prozradí. In: DOLEŽALOVÁ, L.: *Přechylování podstatných jmen v ruštině a češtině z hlediska genderu*. Masarykova Univerzita, Brno, 2009, s. 35.

V češtině jsou nejrozšířenější tyto přípony:

- -ka (student-studentka, řidič-řidička, lékař-lékařka, Slovan-Slovanka)
- -ice (dělník-dělnice, lev-lvice, podvodník-podvodnice)
- -(k)yně (soudce-soudkyně, chodec-chodkyně, ministr-ministryně)
- -(ov)na (král-královna, císař-císařovna, kníže-kněžna)
- -ová (krejčí-krejčová, mistr-mistrová, Novák-Nováková)⁶⁰

3.2.2.1 Přechylování příjmení

Přechylování (zejména cizích) příjmení se v České republice poslední dobou stalo častým tématem debat. Lingvisté jsou zásadně pro přechylování, jako důvody nejčastěji uvádějí: při přechylování je jasné, že se jedná o ženu; čeština je jazyk ohebný a skloňovat je pro ni přirozené; přechylování je národní identitou.

Feministky ale oponují: vyjádřit, že se jedná o ženu, můžeme i jiným způsobem (např. *Graf řekla*). Navíc v češtině již nepřechýlená – nesklonná – příjmení existují (např. *Janů, Vašků*). Feministky též zpochybňují názor o „přirozenosti češtiny“, jelikož přirozené nemusí znamenat správné.⁶¹ Proti přechylování svědčí také mnohdy obtížné až násilné tvoření přechýleného jména (*Marilyn Monroeová*). Zuzana Kocumová, televizní spolukomentátorka, která byla za nepřechylování nucena na čas své místo opustit, zastává názor, že ženám cizích národností vnucováním vlastních koncovek pokřivujeme jména.⁶² Publicistka Libuše Šilhánová k tomu dodává: „Jde o právo na identitu. Ta žena se jmenuje zpravidla po rodičích, případně po manželovi, to jméno je znak její totožnost čili identity a nemělo by být jakkoli měněno.“⁶³

Šilhánová (spolu s některými feministkami) za přechylováním vidí ještě jeden aspekt: „Česká ženská příjmení s koncovkou *-ová*, někdy také s koncovkou *-ů* (např. *Petrů, Martinů*) jsou vlastně původem přídavná jména přivlastňovací, jež znamenají

⁶⁰ Srov. DOLEŽALOVÁ, L.: *Přechylování podstatných jmen v ruštině a češtině z hlediska genderu*. Masarykova Univerzita, Brno, 2009, s. 33.

⁶¹ Srov. Přímá cesta: Když to *-ová* máte, tak to používejte. In: *Přímá cesta*. Feministická skupina 8. března, Praha, 3/2002, s. 9.

⁶² Srov. DOLEJŠÍ, V., GAZDÍK J.: *Přechylování ženských jmen: hrozí Hillary Clinton i Piafova*. [online] 2009 [cit. 14. 10. 2009] Dostupné z <http://zpravy.idnes.cz/prechylovani-zenskych-jmen-hrozi-hillary-clinton-i-piafova-pqa-/domaci.asp?c=A090227_220955_domaci_dp>.

⁶³ ŠILHÁNOVÁ, L.: O přechylování a přivlastňování. In: *Lidská práva* 3/2006. [online] 2006 [cit. 16. 10. 2009] Dostupné z <<http://www.helcom.cz/view.php?cisloclanku=2006092902>>.

vlastnictví, přivlastnění ženy rodiči nebo mužem (*Novákova, Burdova, Smetanova*), řídkěji přináležitost ženy k rodině nebo rodu (*Kubalů*)“.⁶⁴

Snahu některých feministek o nepřechylování příjmení zajímavě okomentovala Michaela Černá: „Jeden z přístupů v genderové lingvistice je ten, že by se ženy měly vždy jasně označovat, vyčleňovat. Druhý přístup je opačný, tedy nevyčleňovat, například nepřechylovat ženská příjmení. Pak by mohlo dojít až k tomu, že třeba na klinice se dodržuje nařízení, že názvy povolání se vždy přechylují. Nastoupí lékařka, která nemá přechýlené příjmení, a na dveřích bude mít štítek: *psychiatryně/psychiatřička Potůček*.“⁶⁵

Ústav pro jazyk český vydal k celé záležitosti tiskové prohlášení. Celý spor ale nijak zásadně nevyřešil, jelikož nenařizuje žádné závazné používání, pouze doporučuje příjmení přechylovat z důvodu již zmíněné přirozenosti jazyka.⁶⁶

3.3 Generické maskulinum

Generické (bezpříznakové) maskulinum je předmětem debat a výzkumů již od 70. let 20. století.⁶⁷ Strukturní lingvistika ho charakterizuje jako používání mužského rodu v případě, kdy se jedná o muže i ženy. Svůj původ má v Británii, kde bylo v polovině 19. stolní výnosem parlamentu rozhodnuto, že pro ušetření místa ve spisech budou mužskými názvy osob označovány i ženy.⁶⁸ Údajně má tedy generické maskulinum zástupnou funkci za obě pohlaví.⁶⁹

S tímto názorem však nesouhlasí genderová lingvistika. Na asociačních testech v angličtině, němčině, románských jazycích apod. bylo dokázáno, že mužský tvar navozuje v drtivé většině představu muže.⁷⁰ Jana Valdřová, která vedla podobný výzkum v České republice, mimo jiné zaznamenala, jak důležitou roli hraje při

⁶⁴ Srov. ŠILHÁNOVÁ, L.: O přechylování a přivlastňování. In: *Lidská práva* 3/2006. [online] 2006 [cit. 16. 10. 2009] Dostupné z <<http://www.helcom.cz/view.php?cisloclanku=2006092902>>.

⁶⁵ ČERNÁ, M.: *Nejsem pro generické maskulinum za každou cenu*. [online] 2007 [cit. 11. 9. 2009] Dostupné z <http://www.zenyamedia.estranky.cz/clanky/zeny-nejen-v-jazyce/michaela-erna_-nejsem-pro-to-za-kazdou-cenu>.

⁶⁶ Srov. Ústav pro jazyk český: *Přechylování příjmení – Sharon Stone nebo Sharon Stoneová?* [online] 2008 [cit. 4. 10. 2009] Dostupné z <<http://prirucka.ujc.cas.cz/?id=700&dotaz=p%C5%99echylov%C3%A1n%C3%AD>>.

⁶⁷ Srov. VALDŘOVÁ, J.: *Gender a společnost*. Univerzita J. E. Purkyně, Ústí nad Labem, 2006, s. 97.

⁶⁸ Srov. VALDŘOVÁ, J.: *Abc feminizmu*. Nesehnutí, Brno, 2004, s. 14.

⁶⁹ Srov. VRBOVÁ, L.: *Český jazyk jako nástroj nerovnoprávnosti žen a mužů*. [online] 2006 [cit. 3. 9. 2009] Dostupné z <<http://www.feminismus.cz/fulltext.shtml?x=1901407>>.

⁷⁰ Srov. VALDŘOVÁ, J.: *Gender a společnost*. Univerzita J. E. Purkyně, Ústí nad Labem, 2006, s. 97.

asociacích prestiž. Zatímco pojmy *student, uchazeč, divák, posluchač, volič, důchodce* apod. si většina lidí opravdu spojí s obrazem muže a ženy, substantiva jako *právník, poslanec, kandidát, vlastník*, apod. navozují ve většině případů (až 70 %) představu muže.⁷¹

K problému nadužívání generického maskulina hojně přispívají média. Jana Valdřová ve své knize *Gender a společnost* poukazuje na fakt, že média používají výlučně mužské tvary, čímž podporují představu, že ve veřejném prostoru – kterému se média věnují nejvíce – se pohybují sami muži. Dle Valdřové „generické maskulinum většinou reálně označuje muže, ale zároveň nespravedlivě utajuje ženy, působící v těchto oblastech.“⁷²

3.3.1 Alternativní řešení generického maskulina

Boj proti nadužívání generického maskulina zdůvodňuje Jana Valdřová následovně: „Důvody (používání generického maskulina) lze jistě hledat v minulosti, kdy byla žena v některých profesích a pozicích nemyslitelná, situace se však mění a jazyk by společenské změny měl reflektovat.“⁷³

Nejčastěji bývá generické maskulinum nahrazeno výše uvedeným přechylováním, tedy psaním i ženského ekvivalentu (*právník/právníčka, lékař/lékařka, kolega/kolegyně*). Lenka Vrbová, autorka článku *Český jazyk jako nástroj nerovnoprávnosti žen a mužů*, zdůrazňuje, jak důležité je použití obou tvarů například u inzerátů. Vynecháním ženského tvaru zadavatelé naznačují, že by na dané místo preferovali muže (výběrové řízení na místo zástupce generálního ředitele v Bruselu) nebo ženu (*přijmeme uklízečku*), což utvrzuje rozdělení profesí na mužské (politiky, manažeři, policisté) a ženské (zdravotní sestry, učitelky, paní na hlídání).

V některých případech může být vhodnější variantou opis. Jana Valdřová doporučuje nahradit maskulina názvy místa, instituce, podniku, úkonu (*policie místo policisté*), opisem s rodově bezpříznakovými výrazy (*osoby, lidé*), přídavným jménem

⁷¹ Srov. VRBOVÁ, L.: *Český jazyk jako nástroj nerovnoprávnosti žen a mužů*. [online] 2006 [cit. 4. 9. 2009] Dostupné z <<http://www.feminismus.cz/fulltext.shtml?x=1901407>>.

⁷² VALDŘOVÁ, J.: *Gender a společnost*. Univerzita J. E. Purkyně, Ústí nad Labem, 2006, s. 97.

⁷³ VALDŘOVÁ, J.: *Gender a jazyk*. [online] 2007 [cit. 8. 9. 2009] Dostupné z <http://www.varianty.cz/cdrom/podkapitoly2/07_gender/IKV2_07_05_gender_a_jazyk.pdf>.

(*lékařská grémia* místo *grémia lékařů*) či zpodstatněným přídavným jménem (*vyučující*).⁷⁴

Jarka Mildorfová zdůrazňuje, že „hlavním cílem těchto slovních hříček je v jazyce vytvořit prostor, kde se zcela přirozeně a ve stejné míře a významu mohou najít obě pohlaví.“⁷⁵

3.3.2 Generické maskulinum – alternovat, nebo ponechat?

Problematika generického maskulina rozděluje vědeckou obec na dva tábory. Zatímco jeden proud (např. Jana Valdřová) zastává názor, že mužské tvary, které dominují prakticky ve všech mediálních i jiných textech, značně diskriminují ženy, ten druhý (např. Michaela Černá, Světa Čmejrková) není tak radikální a současné používání rodově specifických pojmů považuje za násilné a nepřirozené.⁷⁶

Problém například nastane v případě, kdy k mužskému tvaru neexistuje ženský ekvivalent, nebo popřípadě není ještě zažitý. V tomto případě doporučuje Jana Valdřová označení používat tak často, dokud si na něj mluvčí i veřejnost nezvyknou.⁷⁷ Význam této metody dokládá příkladem z minulosti: „Dnes se již nikdo nepozastaví nad pojmenováním *ministryně*, přestože tomuto slovu dávala veřejnost v roce 1947 menší preference než konkurenčním výrazům *ministra* nebo *ministerka*.“⁷⁸

Novinářka Klára Zelenková se proti tomu ve svém článku *Když se o místa strážníků ucházejí ženy, aneb jak je to s generickým maskulinem v praxi* snaží nejen Janě Valdřové ukázat, že odstraňování generického maskulina přináší více obtížností, než se lingvistům zdá. Ukazuje se, že najít vhodný ženský ekvivalent k substantivu *strážník*, je téměř nemožné. Tvar *strážkyně*, který většinu lidí zřejmě napadne jako první varianta, je protikladem ke *strážci* (např. *strážce majáku*). *Strážnice* – druhá varianta – ve svém původním významu označuje budovu nebo místnost pro stráž. Proto nakonec

⁷⁴ Srov. VRBOVÁ, L.: *Český jazyk jako nástroj nerovnoprávnosti žen a mužů*. [online] 2006 [cit. 8. 9. 2009] Dostupné z <<http://www.feminismus.cz/fulltext.shtml?x=1901407>>.

⁷⁵ MILDORFOVÁ, J.: Chci být chemička. In: *Ěčko* 6/2007. [online] 2007 [cit. 29. 10. 2009] Dostupné z <<http://www.proequality.cz/res/data/003/000411.pdf>>.

⁷⁶ ZELENKOVÁ, K.: *Genderová lingvistika a generické maskulinum*. [online] 2007 [cit. 11. 9. 2009] Dostupné z <<http://www.zenyamedia.estranky.cz/clanky/zeny-nejen-v-jazyce/genderova-lingvistika-a-genericke-maskulinum>>.

⁷⁷ Srov. VALDŘOVÁ, J.: *Jak jazyk zabíjí image odbornice*. [online] 2006 [cit. 12. 9. 2009] Dostupné z <<http://www.genderonline.cz/view.php?cislocianku=2006013101>>.

⁷⁸ VALDŘOVÁ, J.: *Gender a jazyk*. [online] 2007 [cit. 13. 9. 2009] Dostupné z <http://www.varianty.cz/cdrom/podkapitoly2/07_gender/IKV2_07_05_gender_a_jazyk.pdf>.

většina médií použije opis, ve kterém se mnohdy nevyhne jazykovým stereotypům jako např. *strážce v sukních*.⁷⁹

Zastánci generického maskulina dále upozorňují na fakt, že „používáním mužských i ženských tvarů by text ohromně nabyl a nedal by se číst.“⁸⁰ Jana Valdřová však ekonomičnost jazyka nevidí jako důvod diskriminace žen: „Obecně platí v genderově vyspělých společnostech, že jazyková úspornost není tak významným faktorem, aby jí muselo ustoupit zviditelnění poloviny populace.“⁸¹

Zajímavou myšlenku na podporu zachování generického maskulina vyslovil ve svém článku *Feministická lingvistika a politická lež* Milan Kubr. Upozorňuje na existenci generického feminina, které se také nesnaží nikdo předělávat: „Vadí snad někomu, že tak společensky významné termíny jako je *osoba, posila* nebo *autorita* jsou v češtině ženského rodu?“⁸²

Můj názor na bezpříznakové maskulinum nejlépe vyjádřila Michaela Černá ve svém článku *Nejsem pro generické maskulinum za každou cenu*. Oproti mnohým lingvistům, kteří se generickým maskulinem zabývají (ať už bojují za jeho uchování nebo vymýcení), Černá nepohlíží na tento problém černobíle. Snaží se najít rozumné řešení, zabývá se hlavně uplatněním v běžném životě.

Podle Černé je třeba vždy vycházet z kontextu: „V různých komunikačních situacích jsou vhodné různé postupy.“⁸³ Na jednu stranu tak dává za pravdu Janě Valdřové a jiným odpůrcům generického maskulina - při slavnostním projevu by bylo nepřijatelné neoslovit vedle pánů i dámy. Na druhé straně považuje v mnoha případech

⁷⁹ Srov. ZELENKOVÁ, K.: *Když se o místa strážníků ucházejí ženy, aneb jak je to s generickým maskulinem v mediální praxi*. [online] 2007 [cit. 13. 9. 2009] Dostupné z <http://www.zenyamedia.estranky.cz/clanky/zeny-nejen-v-jazyce/kdyz-se-o-mista-strazniku-uchazeji-zeny_-aneb-zakorenenost-generickeho-maskulina-je-opravdu-hluboka>.

⁸⁰ ČERNÁ, M.: *Nejsem pro generické maskulinum za každou cenu*. [online] 2007 [cit. 15. 9. 2009] Dostupné z <http://www.zenyamedia.estranky.cz/clanky/zeny-nejen-v-jazyce/michaela-cerna_-nejsem-pro-to-za-kazdou-cenu>.

⁸¹ VALDŘOVÁ, J.: *Jak jazyk zabíjí image odbornice*. [online] 2006 [cit. 16. 9. 2009] Dostupné z <<http://www.genderonline.cz/view.php?cisloclanku=2006013101>>.

⁸² KUBR, M.: *Feministická lingvistika a politická lež*. [online] 2008 [cit. 18. 9. 2009] Dostupné z <<http://www.blisty.cz/art/39773.html>>.

⁸³ ČERNÁ, M.: *Nejsem pro generické maskulinum za každou cenu*. [online] 2007 [cit. 18. 9. 2009] Dostupné z <http://www.zenyamedia.estranky.cz/clanky/zeny-nejen-v-jazyce/michaela-cerna_-nejsem-pro-to-za-kazdou-cenu>.

použití obou rodů za zbytečné, např. *Zeptejte se svého lékárníka* (ne *lékárníka a lékárnice*).⁸⁴

3.3.3 Generické maskulinum v ruských médiích

Jak již bylo zmíněno, v ruském jazyce je generické maskulinum poměrně častým jevem. Zajímavé ale je, že v dobách před sovětskou érou byla upřednostňována jména osob s ohledem na jejich pohlaví (např. *крестьянин/крестьянка*). Po revoluci veřejný diskurs postupně začal upřednostňovat tvary mužského rodu vůči osobám obou pohlaví. V ruském prostředí si generické maskulinum udržuje svou roli dodnes.⁸⁵

3.3.3.1 Příklady užití generického maskulina v ruských internetových titulcích⁸⁶

- Медведев проводил встречу с *руководителями* политических партий (РИА Новости, 24. 10. 2009)
- *Талибы* призывают *афганцев* бойкотировать второй тур выборов (РИА Новости, 24. 10. 2009)
- *Нефтяники* угрожают ФАС (ИЗВЕСТИЯ, 12. 10. 2009)
- *Продавцов* алкоголя ловили на живца (ИЗВЕСТИЯ, 15. 9. 2009)
- *Американцы* охладели к идее глобального потепления (Лента.ру, 23. 10. 2009)
- Отечественные *конструкторы* создали конкурентоспособные чипы ГЛОНАСС (22. 10. 2009 Лента.ру)
- *Пенсионеры* вышли на акцию протеста (Рамблер НОВОСТИ, 24. 10. 2009)
- *Жители* Осташкова замерзают в неотопливаемых квартирах (Рамблер НОВОСТИ, 24. 10. 2009)
- *Астрономы* нашли самую горячую звезду Вселенной (Рамблер НОВОСТИ, 24. 10. 2009)

⁸⁴ Srov. ČERNÁ, M.: *Nejsem pro generické maskulinum za každou cenu*. [online] 2007 [cit. 18. 9. 2009] Dostupné z <http://www.zenyamedia.estranky.cz/clanky/zeny-nejen-v-jazyce/michaela-cerna_-nejsem-pro-to-za-kazdou-cenu>.

⁸⁵ Srov. КИРИЛИНА, А. В., ТОМСКАЯ М. В.: *Лингвистические гендерные исследования*. [online] 2005 [cit. 20. 9. 2009] Dostupné z <<http://www.strana-oz.ru/?article=1038&numid=23>>. (vlastní překlad)

⁸⁶ vlastní excerpce

- *Журналисты* опубликовали изображение "Большой сестрички" из BioShock 2 (ОнРу.ру 13. 3. 2009)
- *Россияне* завоевали бронзу в танцах на льду (ОнРу.ру 2. 3. 2009)

Podle možností alternativních řešení generického maskulina (viz podkapitola 3.3.1) navrhuji uvedené titulky přeformulovat následujícím způsobem:

- Медведев проводил встречу с *руководством* политических партий
- *Талибан* призывает бойкотировать второй тур выборов в *Афганистане*
- *Нефтяные компании* угрожают ФАС
- *Продавцов и продавщиц* алкоголя ловили на живца
- *В США* охладели к идее глобального потепления
- Отечественные *конструкторское бюро* создало конкурентоспособные чипы
- *Люди пенсионного возраста* вышли на акцию протеста
- *Жители и жительницы* Осташкова замерзают в неотапливаемых квартирах
- *Астрономия* нашла самую горячую звезду Вселенной
- *СМИ* опубликовали изображение "Большой сестрички" из BioShock 2
- *Россия* завоевала бронзу в танцах на льду

3.3.4 Generické maskulinum v českých médiích

Nadužívání generického maskulina můžeme stejně tak pozorovat i v českých médiích. Jana Valdrová, která v jednom ze svých výzkumů analyzovala 1000 novinových titulků, došla k závěru, že nepřítomnost ženských názvů osob je v médiích pravidlem. „Jako by společenské, politické, kulturní aj. dění probíhalo téměř bez účasti žen.“⁸⁷

⁸⁷ VALDROVÁ, J.: Novinové titulky z hlediska genderu. In: *Naše řeč*. Ústav pro jazyk český AV ČR, Praha, 2/2001, s. 91.

3.3.4.1 Příklady užití generického maskulina v českých internetových titulcích⁸⁸

- Drtivá většina *Čechů* chce další jaderné reaktory (Novinky.cz, 24. 10. 2009)
- *Francouzi* zatkli jaderného fyzika pro podezřelé styky s teroristy (Novinky.cz, 9. 10. 2009)
- Nesnadný úkol, jak přilákat *filmaře* zpět do Česka (Novinky.cz, 21. 10. 2009)
- Univerzitní areál v Bohunicích se začal plnit *studenty* (Idnes.cz, 10. 10. 2009)
- Další medaile pro české *atlety*, na ME do 23 let uspěl i mílař Holuša (Idnes.cz, 19. 7. 2009)
- *Poslanci* schválili základní parametry rozpočtu na příští rok (Idnes.cz, 23. 10. 2009)
- Merkelová se dohodla s *demokraty*, nová vláda má být odvážná (Lidovky.cz, 24. 10. 2009)
- *Vědci* odhalili 32 nových planet mimo sluneční soustavu (Lidovky.cz, 20. 10. 2009)
- *Američané* schválili přesun vězňů z Guantánama (Denik.cz, 16. 10. 2009)
- Zdravotní stav *pacientů* pohlídá čip v náramku. (Denik.cz, 24. 10. 2009)
- *Návštěvníky* Opočna láká rozkvetlá zahrada. (Denik.cz, 26. 8. 2009)

Uvedené titulky navrhuji přeformulovat následujícím způsobem:

- Drtivá většina *českého národa* chce další jaderné reaktory
- *Ve Francii* byl zatčen jaderný fyzik pro podezřelé styky s teroristy
- Nesnadný úkol, jak přilákat *filmové štáby* zpět do Česka
- Univerzitní areál v Bohunicích se začal plnit *studujícími*
- Další medaile pro českou *atletiku*, na ME do 23 let uspěl i mílař Holuša
- *Poslanecká sněmovna* schválila základní parametry rozpočtu na příští rok
- Merkelová se dohodla s *demokratickou stranou*, nová vláda má být odvážná
- *Věda* odhalila 32 nových planet mimo sluneční soustavu
- *V USA* schválili přesun vězňů z Guantánama
- Zdravotní stav *pacientů a pacientek* pohlídá čip v náramku
- *K návštěvě* Opočna láká rozkvetlá zahrada

⁸⁸ vlastní excerpt

3.4 Další projevy sexistického jazyka

V předchozích kapitolách jsem se pokusila nastínit témata, jimiž se genderová lingvistika v oblasti odrazu pohlaví v jazyce zabývá. Nejsou to však jediné problémy. Existuje spousta dalších projevů sexistického jazyka, které tento vědní obor zkoumá, nabízí alternativy, a snaží se tak dojít ke genderově korektnímu jazyku. Vedle jazykových stereotypů a generického maskulina patří mezi znaky sexistického jazyka například:

- Asymetrie v mluvnických systémech: devadesát devět učitelů a jedna učitelka se rovná sto učitelů; Oba dva, muž i žena, viděli.⁸⁹
- Sémantické posuny: výrazy *feminismus*, *emancipace*, *lesba* a *gay* mají negativní konotaci v neprospěch ženy (včetně *gay* – pro společnost není dostatečně „mužný“).⁹⁰
- Chybějící pojmy a definice: *sexuální obtěžování*, *otcovská dovolená*.⁹¹
- Pojmenování, která hierarchizují pohlaví: *chlapci a děvčata* (přípona –če vyvolává dojem nevyzrálosti, používá se u mlád'at), *soutěžící pan Karel a paní Alenka* (deminutiva mohou vedle důvěrnosti vyjadřovat i podřadnost, hloupost, popřípadě ironizovat objekt).⁹²
- Užívání křestních jmen u žen i v případě, kdy se u mužů používá příjmení: *Clinton a Hillary*, *Havel a Dáša*.⁹³
- Asymetrie v oslovení a titulování: *paní/slečno* oproti *pane* (vždy bez ohledu na rodinný stav).⁹⁴
- Jazyková pornografie – dvojsmyslné nebo obscénní, diskriminující výroky (nejčastěji v reklamách): *Udělal jsem si to sama* (reklama na lepidlo), *Konec vlády růže s ptákem* (billboard čtyřkoalice ve volbách 2000).⁹⁵

⁸⁹ Srov. Přímá cesta: Sexismus v jazyce aneb jaký má smysl feministická lingvistika? In: *Přímá cesta*. Feministická skupina 8. března, Praha, 3/2002, s. 4.

⁹⁰ Srov. VALDROVÁ, J.: *Jazyk jako nástroj demokratizace společnosti*. [online] 2000 [cit. 22. 9. 2009] Dostupné z <http://www.aspekt.sk/cit_det.php?IDcit=11>.

⁹¹ Srov. Přímá cesta: Sexismus v jazyce aneb jaký má smysl feministická lingvistika? In: *Přímá cesta*. Feministická skupina 8. března, Praha, 3/2002, s. 4.

⁹² Srov. Přímá cesta: Sexismus v jazyce aneb jaký má smysl feministická lingvistika? In: *Přímá cesta*. Feministická skupina 8. března, Praha, 3/2002, s. 4.

⁹³ Srov. PISKOVÁ, P.: *Strašák feministické lingvistiky* [online] 2006 [cit. 22. 9. 2009] Dostupné z <<http://www.feminismus.cz/fulltext.shtml?x=1920234>>.

⁹⁴ Srov. VALDROVÁ, J.: *Jazyk jako nástroj demokratizace společnosti*. [online] 2000 [cit. 23. 9. 2009] Dostupné z <http://www.aspekt.sk/cit_det.php?IDcit=11>.

3.5 Výsledky genderové lingvistiky v boji proti sexistickému jazyku

Přestože byl pojem genderově korektní jazyk dlouho opomíjen, postupně se mu dostává čím dál více pozornosti a genderová lingvistika dosahuje svých cílů. Boj proti užívání sexistického jazyka se však v jednotlivých státech (potažmo jazycích) liší.

Snaha o genderově korektní používání jazyka je patrná například v angličtině. V současné době se tento jazyk snaží vyhýbat termínům obsahujícím slovo *man*, tedy muž. Například pro pozici *fireman* (hasič) je dnes upřednostňován *fire-fighter* a *chairman* (předseda) je již běžně *chairperson* a výraz *clergyman* (kněz) bývá opisován souslovím *member of the clergy*.⁹⁶ V angličtině najdeme tendenci k rodově korektnímu vyjadřování např. také ve slovníku vydaném Cambridgeskou univerzitou. Ten obsahuje kapitolu *Using Language That Is Not Sexist*, ve které jsou popsány různé příklady sexismů spolu s možnostmi, jak je alternovat.

V románsky mluvících zemích přikročila jako první k opatřením proti sexistickému užívání jazyka Francie. Především povinně zavedla ženské názvy profesí a funkcí v oblasti úředního jazyka. Výnos *Circulaire du 11 mars 1986* obsahující podrobnou metodiku tvorby ženských substantiv od mužských tvarů se ale v praxi plně prosadil až v roce 1998 díky iniciativě tehdejšího premiéra Lionela Jospina, který ve svém projevu ukázal souvislosti mezi jazykem a sociální skutečností.

Pro německy mluvící země byly zásady rodově správného vyjadřování formulovány v roce 1980 v klíčové stati *Směrnice k zamezení sexistického užívání jazyka*. Jejich cílem se stalo sexistický jazyk identifikovat a nabídnout alternativní způsoby užívání, které nejsou vůči ženám nepřátelské a diskriminující. Užívání dvojích tvarů dnes již přešlo do hovorového jazyka, ujaly se i rodově korektní varianty.⁹⁷ V roce 1991 dále Německo přijalo zákon, který ukládá formulovat inzerci pracovních míst vždy pro obě pohlaví, a to s důrazem na manažerské pozice.⁹⁸

V zemích mluvících slovanskými jazyky stále není dostatek hlasů ke kritické genderové revizi užívání jazyka. Genderová lingvistka Alla Kirilina k tomu dodává, že

⁹⁵ Srov. VALDROVÁ, J.: *Jazyk jako nástroj demokratizace společnosti*. [online] 2000 [cit. 23. 9. 2009] Dostupné z <http://www.aspekt.sk/cit_det.php?IDcit=11>.

⁹⁶ Srov. MILDORFOVÁ, J.: Chci být chemička. In: *Éčko* 6/2007. [online] 2007 [cit. 29. 10. 2009] Dostupné z <<http://www.proequality.cz/res/data/003/000411.pdf>>.

⁹⁷ Srov. VALDROVÁ, J.: Rod ženský v jazyce. In: VODÁKOVÁ, A., VODÁKOVÁ O.: *Rod ženský: Kdo jsme, odkud jsme přišly, kam jdeme?* Sociologické nakladatelství, Praha, 2003, s. 282-283.

⁹⁸ Srov. MILDORFOVÁ, J.: Chci být chemička. In: *Éčko* 6/2007. [online] 2007 [cit. 29. 10. 2009] Dostupné z <<http://www.proequality.cz/res/data/003/000411.pdf>>.

ruská jazyková politika je v oblasti omezování androcentrického užívání jazyka přímo závislá na rozvoji feministických myšlenkových proudů.

V České republice vnikla v posledních letech řada diplomových prací k tématu genderových studií jazyka a řeči. Genderově kritické práce o češtině píše též cizí mluvčí a lze očekávat, že genderová studia jazyka u nás zaznamenají podobný rozvoj jako např. genderová sociologie, psychologie, historie aj.⁹⁹

Podporu nesexistického užívání jazyka vyjádřila Evropská unie, když v roce 1990 vydala *Doporučení k eliminaci sexistického jazyka*¹⁰⁰. Řídí se jimi úřady, obce, školy, firmy, spolky a různé organizace. Neznalost těchto směrnic může člověka přivést do nepříjemné situace.¹⁰¹

⁹⁹ Srov. VALDROVÁ, J.: Rod ženský v jazyce. In: VODÁKOVÁ, A., VODÁKOVÁ O.: *Rod ženský: Kdo jsme, odkud jsme přišly, kam jdeme?* Sociologické nakladatelství, Praha, 2003, s. 282-283.

¹⁰⁰ Základní verze směrnic Evropské unie pro nesexistické užívání jazyka je k dispozici na [http://www.coe.int/t/e/human_rights/equality/01._overview/2._background_documents/002_Rec\(90\)4_E.asp](http://www.coe.int/t/e/human_rights/equality/01._overview/2._background_documents/002_Rec(90)4_E.asp). Tuto verzi si jednotlivé státy a jazyky rozpracovávají se zřetelem k vlastním specifikům. V češtině podobné směrnice zatím neexistují.

¹⁰¹ Srov. VALDROVÁ, J.: *Gender a společnost*. Univerzita J. E. Purkyně, Ústí nad Labem, 2006, s. 110.

4 MUŽSKÁ A ŽENSKÁ ŘEČ

Vedle nejrůznějších projevů sexismu v jazyce zkoumá genderová lingvistika také rozdíly ve vyjadřování mužů a žen. Dříve, než se pokusím specifikovat jednotlivé rozdíly v mluvě mužů a žen, je důležité ujasnit si, co je to řeč a jak funguje.

4.1 Řeč a mozek

Řeč patří k nejsložitějším procesům probíhajícím v lidském těle.¹⁰² Jedná se o způsob komunikace mezi lidmi. Během řeči člověk využívá prostředků jednoho nebo několika jazyků, aby se mohl s druhými dorozumívat. Je však důležité odlišovat řeč od jazyka. F. de Saussure charakterizuje jazyk jako abstraktní a sociální dorozumívací kód a řeč jako individuální realizaci tohoto kódu v dorozumívacím aktu. Jazyk přirovnává k pravidlům šachové hry, zatímco řeč ke konkrétním šachovým partiím, které hrají jednotliví účastníci hry.¹⁰³

Řeč je koordinována mozkiem. V mozkové kůře se nacházejí oblasti zvané řečová centra, kde jsou slova rozluštna a signály a instrukce jsou odeslány do mnoha svalů v plicích, hrdle a ústech, které se podílejí na tvorbě řeči. Řečová centra a s nimi spojené funkce bývají obvykle soustředěna v jedné mozkové hemisféře (u praváků obvykle v levé hemisféře, u leváků naopak).¹⁰⁴ Zde se ale dostáváme k prvním rozdílům mezi mozkiem muže a mozkiem ženy. Na rozdíl od mužů mají ženy oblasti pro řeč nejen na uvedených místech, ale difuzně rozmístěné v obou polokoulích.¹⁰⁵ Neurolog Roger Gorski z Kalifornské univerzity v Los Angeles dále zjistil, že Corpus callosum (svazek nervových vláken propojující obě hemisféry) mají ženy až o třicet procent silnější než muži.¹⁰⁶ Jak prokazují výzkumy, jež se začaly významně posouvat od devadesátých let minulého století, čím více spojení v mozku člověk má, tím plynulejší je jeho řeč, tím

¹⁰² Srov. Anamneza.cz: *Řeč*. [online] 2000 [cit. 23. 9. 2009] Dostupné z <http://www.anamneza.cz/moduly/lidsketelo.php?soubor=kapitola4_8.php>.

¹⁰³ Srov. MAŘÍKOVÁ, H., PETRUSEK, M., VODÁKOVÁ, A.: *Velký sociologický slovník*. 1, A-O. Karolinum, Praha, 1996, s. 575.

¹⁰⁴ Srov. Anamneza.cz: *Řeč*. [online] 2000 [cit. 23. 9. 2009] Dostupné z <http://www.anamneza.cz/moduly/lidsketelo.php?soubor=kapitola4_8.php>.

¹⁰⁵ Srov. VYSKOČIL, F.: *Rozdíly mezi mužem a ženou*. [online] 2006 [cit. 29. 9. 2009] Dostupné z <[http://www.vesmir.cz/clanek/rozdily-mezi-muzem-a-zenou-\(2\)>](http://www.vesmir.cz/clanek/rozdily-mezi-muzem-a-zenou-(2)>).

¹⁰⁶ Srov. PEASE, A., PEASEOVÁ, B.: *Proč muži neposlouchají a ženy neumí číst v mapách*. Alman, Brno, 2000, s. 79.

lépe se vyjadřuje a tím větší má slovní zásobu. Tento fakt nám může dát odpověď na otázku, proč mívají ženy lepší komunikační schopnosti.¹⁰⁷

Silnější svazek spojovacích axonů v ženském mozku je též důvodem, proč mají muži schopnost intenzivněji proniknout k nějakému problému, zatímco ženy jsou schopny v nějaké situaci vnímat problém z více hledisek současně. Například uvědomovat si význam řeči i její emocionální podtext současně, kdežto muži mají tendenci vnímat tyto věci odděleně: buď se soustředí na význam sdělení – anebo na jeho emocionální složku.¹⁰⁸

4.2 Dvě pohlaví – dvě řeči

Muž a žena nemluví stejně – na tom se shodnou snad všichni lingvisté a lingvistky. Zásadně se ale liší názory na míru odlišnosti a důvody rozdílů.

4.2.1 Rozhovor muže a ženy jako mezikulturní komunikace

Jednou z nejvýznamnějších prací v oblasti zkoumání genderu v komunikaci se stala kniha americké lingvistky Deborah Tannen *Ty mi prostě nerozumíš*. Autorka v ní vyjadřuje názor, že rozhovor muže a ženy je mezikulturní komunikací, protože chlapani a děvčata, potažmo ženy a muži, vyrůstají v zásadně odlišných kulturách.¹⁰⁹ V tomto světě jsou rozdílné pohledy na vše včetně komunikace. Už jen důvod, proč mluvit, se u muže a ženy zásadně liší.

Ženy hovoří s jasným cílem: udržovat vztahy a navazovat přátelství.¹¹⁰ Řeč je pro ženu nástrojem ke sblížení a konverzaci pokládá za základní konstituční prvek přátelství. Činnosti, které spolu přítelkyně podnikají, jako by byly pouze zámlinkou pro to, aby si povídaly.¹¹¹ Z výzkumů Deborah Tannen vyšlo najevo, že pro ženy „jsou rozhovory jednáním o tom, jak se k sobě přiblížit, a lidé při nich vyhledávají a poskytují

¹⁰⁷ Srov. JESENSKÁ, E.: *Jak rozumí žena muži a naopak*. [online] 2008 [cit. 24. 9. 2009] Dostupné z <<http://www.mladazena.cz/scripts/detail.php?id=368008>>.

¹⁰⁸ Srov. FRANČE, V.: *Gender: Rozdíly v chování mužů a žen*. [online] 2008 [cit. 24. 9. 2009] Dostupné z <<http://ografologii.blogspot.com/2008/04/gender-rozdily-v-chovani-muzu-zen.html>>.

¹⁰⁹ Srov. TANNEN, D.: *Ty mi prostě nerozumíš*. Mladá fronta, Praha, 1995, s. 14.

¹¹⁰ Srov. VYSKOČIL, F. *Rozdíly mezi mužem a ženou*. [online] 2006 [cit. 29. 9. 2009] Dostupné z <[http://www.vesmir.cz/clanek/rozdily-mezi-muzem-a-zenou-\(2\)](http://www.vesmir.cz/clanek/rozdily-mezi-muzem-a-zenou-(2))>.

¹¹¹ Srov. Přímá cesta: Hovory žen s muži jsou mezikulturní komunikací. In: *Přímá cesta*. Feministická skupina 8. března, Praha, 3/2002, s. 3.

souhlas a podporu a snaží se dosáhnout obecné shody.¹¹² Muži si řeč s intimitou příliš nespojují. Mluví hlavně pro sdělování informací, používají řeč jako prostředek zachování vlastní nezávislosti a udržení svého postavení v hierarchickém společenském řádku. Přátelství mužů nevytváří mluvení, ale společné činnosti. Ty se též promítají do rozhovoru – pokud spolu přátelé mluví, pak většinou o společných aktivitách.¹¹³ Podle Deborah Tannen jsou pro muže „rozhovory jednáním, při němž se lidé snaží pokud možno získat a udržet si převahu a chránit se před druhými, kteří se pokoušejí snížit a postrkovat jimi.“¹¹⁴

Odlíšné motivy k řeči způsobují odlišné způsoby řeči. Jelikož je pro ženy mluvení hlavně sbližování, během řeči pokládají za důležité vyjadřování emocí, tuto schopnost mají také rozvinutou mnohem více než muži.¹¹⁵ Jazyk, jímž žena mluví, by se dal charakterizovat jako *jazyk vazeb a intimacy*. Pod rouškou vazeb se žena též snaží dosahovat svých cílů.¹¹⁶ Jennifer Diates, která studovala konverzaci mezi ženskými přítelkyněmi, je toho názoru, že stejným způsobem plným vřelosti a emocí s muži hovořit nelze. Mužům je bližší podávat informace, vyjadřovat názory a autorativně hovořit ke skupině.¹¹⁷ Muži používají *jazyk postavení a nezávislosti*. Svých cílů se snaží dosáhnout pod rouškou odporování.¹¹⁸

Teorii Deborah Tannen o mezikulturní komunikaci pokládají mnozí badatelé za přehnanou. Například Smythe a Meyer ve svých výzkumech našli jen málo odlišností mezi řečí mužů a žen. Zjistili ale, že u žen i mužů ovlivnila komunikační vzorce řada situačních faktorů včetně pohlaví osoby, s níž hovoří, a kontextu rozhovoru. Podobně zjistil Leaper se svými kolegy ve studii reakcí posluchače a posluchačů na svěřování jejich přítelkyň přátel jen velmi málo rozdílů mezi posluchačkami a posluchači.¹¹⁹

¹¹² TANNEN, D.: *Ty mi prostě nerozumíš*. Mladá fronta, Praha, 1995, s. 18.

¹¹³ Srov. Přímá cesta: Hovory žen s muži jsou mezikulturní komunikací. In: *Přímá cesta*. Feministická skupina 8. března, Praha, 3/2002, s. 3.

¹¹⁴ TANNEN, D.: *Ty mi prostě nerozumíš*. Mladá fronta, Praha, 1995, s. 18.

¹¹⁵ Srov. Přímá cesta: Hovory žen s muži jsou mezikulturní komunikací. In: *Přímá cesta*. Feministická skupina 8. března, Praha, 3/2002, s. 3.

¹¹⁶ Srov. TANNEN, D.: *Ty mi prostě nerozumíš*. Mladá fronta, Praha, 1995, s. 19.

¹¹⁷ Srov. Přímá cesta: Hovory žen s muži jsou mezikulturní komunikací. In: *Přímá cesta*. Feministická skupina 8. března, Praha, 3/2002, s. 3.

¹¹⁸ Srov. TANNEN, D.: *Ty mi prostě nerozumíš*. Mladá fronta, Praha, 1995, s. 18.

¹¹⁹ Srov. RENZETTI, C. M., CURRAN, D. J.: *Ženy, muži a společnost*. Karolinum, Praha, 2003, s. 181.

4.2.2 Je ženská řeč submisivní?

Někteří badatelé, jako například Nancy Henleyová a Cheri Kramaraeová, zpochybňují celou teorii Deborah Tannen o rozhovoru muže a ženy jako mezikulturní komunikaci a dokonce tuto hypotézu považují za zastírání skutečné mužské dominance a ženské podřízenosti.¹²⁰ Rozdíly v řeči mužů a žen podle nich vycházejí z obecně větší moci připisované mužům a z utlačování žen. V genderové lingvistice tedy existují dva přístupy, které vysvětlují rozdílné mluvní styly mužů a žen – *přístup založený na rozdílnosti* a *přístup založený na dominanci*.^{121 122}

Přístup založený na dominanci zastává i Jana Valdrová: „Dívky a ženy jsou od dětství vedeny k nenápadnému, ukázněnému chování. Mluví tišším hlasem ne proto, že by neměly silný hlasový fond, nýbrž proto, že zesílení hlasu není považováno za „lady-like“. Zesílení hlasu přitom má svůj smysl a užitek: může výrazně podpořit argumentaci, ... vzbuzuje respekt. Ženy se o tuto jazykovou zbraň vědomě připravují, aby nebyly považovány za hysterické.“¹²³

4.2.3 Důkaz dominance nebo pouze odlišné pojetí řeči?

Některé výzkumy dokazují, že ženy častěji než muži snižují svou hodnotu a účinek svého projevu. Začínají slovy *Jen bych doplnila, že...*, *Měla bych takovou drobnou poznámku* atd. Častěji než muži prezentují skutečnosti jako osobní názor, čímž nepřímou vyzývají ke kritice. Důkaz nejistoty a submisivity žen přisuzuje Valdrová též užívání zpětné vazby, která se v ženské řeči vyskytuje mnohem častěji: *Rozumíte, co tím chci říci?*, *Souhlasíte?* Vyšší frekvence podmiňovacího způsobu podle Valdrové činí dojem nesmělosti a čekání na souhlas: *Řekla bych, že...*, *Navrhovala bych, abychom...*, *Jestli se nemýlím, tak...*¹²⁴

Deborah Tannen však opatrné a nepřímé vyjadřování žen nepřisuzuje nadvládě mužů, nýbrž rozdílnému pojetí řeči. Pro ženy je hlavní funkce jazyka v navazování a udržování vztahů, proto se snaží zachovávat soulad a vyhýbat se přímé konfrontaci,

¹²⁰ Srov. TANNEN, D.: *Ty mi prostě nerozumíš*. Mladá fronta, Praha, 1995, s. 316.

¹²¹ Mnoho genderových lingvistů a lingvistek zaujalo kompromisní postavení a při zkoumání se snaží kombinovat oba přístupy. (Doležalová 2009: 17)

¹²² Srov. DOLEŽALOVÁ, L.: *Přechylování podstatných jmen v ruštině a češtině z hlediska genderu*. Masarykova Univerzita, Brno, 2009, s. 17.

¹²³ VALDROVÁ, J.: *Abc feminizmu*. Nesehnutí, Brno, 2004, s. 12-13.

¹²⁴ Srov. VALDROVÁ, J.: *Abc feminizmu*. Nesehnutí, Brno, 2004, s. 12-13.

jelikož se obávají, že konflikt by mohl vazby zpřetrhat. Vazby jsou též důvodem, proč ženy na rozdíl od mužů zpravidla nerady mluví o svých úspěších. Obávají se toho, že pokud by je dávaly na odiv, mohly by být považovány za nafoukané, jelikož ve světě vazeb je nejdůležitější nevybočovat, snažit se být na stejné úrovni. Ve světě mužů nemá řeč se sblížením nic společného, naopak, řeč je v podstatě boj – boj o udržení postavení ve společnosti. Muž pokládá za nutnost jednat přímo a prosadit své zájmy. Nedělá mu problémy hovořit o svých úspěších – naopak – v rámci toho, aby si ho lidé vážili, považuje předvádění svých úspěchů za nezbytnost a skromnost ženy chápe jako pošetilé sebeponižování a důkaz vnitřní nejistoty.¹²⁵

4.2.4 Těžká pozice žen-odbornic

Jana Valdřová se domnívá, že nepřesvědčivým formulováním svých návrhů může spousta zajímavých nápadů žen „zapadnout“.¹²⁶ Deborah Tannen na toto téma podnikla výzkum, ve kterém dokázala, že řekl-li muž svůj návrh stejně ostýchavě jako žena, též mu ostatní nevěnovali pozornost. Nejde tedy ani tak o to, jestli nápad vysloví muž nebo žena, ale o to, jakým způsobem je formulován. Přesto podle Tannen tato zkušenost svědčí o tom, že ženy a muži nemají stejné možnosti. Postavení muže, který svůj návrh vyslovil nepřesvědčivě, se od postavení ženy velmi výrazně liší: Kdyby tento muž pozměnil svůj styl a přednesl návrh suverénněji, byla by mu nejen věnována pozornost, ale zároveň by lépe odpovídal vzoru mužnosti v naší kultuře. Kdyby návrh stejně přesvědčivě formulovala žena, dosáhla by též větší pozornosti a respektu, zároveň by ale budila nelibost a odsudek za agresivní a „neženské“ chování.

Z tohoto příkladu je patrné, že názor Deborah Tannen se s Janou Valdřovou v mnoha bodech shoduje. Obě poukazují na to, jak těžkou úlohu má žena-odbornice. Zde hrají důležitou roli genderové, potažmo jazykové stereotypy (viz podkapitoly 1.1.2 a 3.1). Tannen sílu těchto stereotypů pociťuje na vlastní kůži. Podle svých slov se často setkává s názorem, že je ve skutečnosti velmi milá a ženská, což lidi překvapuje, jelikož si ji představovali agresivní, studenou, tvrdou nebo soutěživou. Na otázku, proč něco takového očekávali, se jí často dostává odpovědi: „Prostě jsem si myslel, že taková musí být každá ženská, která je tak úspěšná.“ Tannen ale dokazuje, že žena ani nemusí být

¹²⁵ Srov. TANNEN, D.: *Ty mi prostě nerozumíš*. Mladá fronta, Praha, 1995, s. 221-230.

¹²⁶ Srov. VALDŘOVÁ, J.: *Abc feminismu*. Nesehnutí, Brno, 2004, s. 13.

příliš agresivní, aby byla kritizována. Pokud například žena-odbornice během svého výkladu neuplatní nic ze ženského chování, které jsou lidé zvyklí očekávat – například nedbá na neustálý úsměv, zpřesňování svých výroků nebo na půvabné naklánění hlavy na stranu – může být okamžitě považována za arogantní. Z toho tedy vyplývá, že pro ženu-odbornici je téměř nemožné získat si zároveň přízeň i uznání: Mluví-li způsobem očekávaným od ženy, jeví se jako nedostatečně vůdčí. Mluví-li způsobem očekávaným od vůdčí osobnosti, jeví se jako nedostatečně ženská.¹²⁷

4.2.5 Mužská řeč jako norma

Deborah Tannen sice tvrdí, že rozdíly mezi ženským a mužským stylem jsou pro obě strany stejně zavádějící, zároveň ale poukazuje na to, že v mnoha ohledech nemají tyto rozdíly pro obě strany stejné důsledky. Ženy se při komunikaci mnohem více přizpůsobují, a tak sejdou-li se ženy a muži, řídí se většinou obě strany stylem mužů. Například téma rozhovoru probírají víceméně tak, jak by to dělali muži, kdyby u toho ženy nebyly, ženy by však bez přítomnosti mužů mluvily zcela jiným stylem. Rozhovory mezi muži a ženami jsou tedy podobnější rozhovorům mužským než ženským. Mužská řeč se pak stává určitou normou, v jejímž srovnání bývá ženská řeč vnímána jako níže stojící.

Mužský mluvní styl je ženskému nadřazen v podstatě vždy, a to i tehdy, kdyby si muži a ženy své mluvní styly vyměnili. Lze to jasně dokázat na příkladu nepřímého vyjadřování. V moderní kultuře je takové jednání prisuzováno ženám s tím, že je znamením ostýchavosti a nejistoty. Oceňuje se spíše jednání přímé, které je vlastní mužům. Doklady z jiných kultur však jasně ukazují, že nepřímé vyjadřování samo o sobě nezrcadlí nízké postavení. Antropoložka Elinor Keenanová zjistila, že v malgašsky mluvící vesnici na ostrově Madagaskaru se přímo vyjadřují ženy a nepřímo muži, přičemž nepřímé vyjadřování je zde znakem vysokého postavení, kterému se těší muži. Naproti tomu přímé vyjadřování žen je považováno za neobratné a hrubé, snižující krásnou složitost mužského jazyka. Není tedy důležité, zda nepřímo mluví ženy nebo

¹²⁷ Srov. TANNEN, D.: *Ty mi prostě nerozumíš*. Mladá fronta, Praha, 1995, s. 244-250.

muži, stálým ale zůstává záporné hodnocení stylu žen, který je vnímán jako nižší než mužský.¹²⁸

4.3 Ženská řeč pod tíhou kultury a sociálního postavení

Ve svém článku *Ženy hovoří odlišně* V. M. Alpatov popisuje, jaký vliv má na ženskou řeč kultura a sociální postavení. V některých společnostech jsou rozdíly ve vyjadřování žen a mužů tak velké, že lze hovořit o dvou různých jazycích uvnitř jednoho.¹²⁹ S tímto fenoménem se můžeme setkat u některých indiánských kmenů v Jižní Americe, dále v Austrálii a u dagestánských národů. Například v andijském jazyce (kterým hovoří obyvatelé severního Dagestánu) používají pro slova *já, ty, člověk, zabít* aj. muži a ženy rozdílné výrazy.¹³⁰

V čukotském jazyce se pak například pohlaví odráží i ve fonetice – muži vyslovují ve stejných slovech jiné hlásky než ženy. Rozdíly se ale zpravidla nejvýrazněji projevují v lexice. Některá slova mají ženy zakázána vyslovovat, nejčastěji jméno muže a jeho příbuzných a též slova, která se jim výslovností podobají.

Podobně tomu tak bylo do začátku 20. století i v řadě turkických jazyků – kazachštině, kirgizštině a altajštině. Kazašky například musely místo jména muže říkat *otec* plus jméno jejich syna. Pokud u Altajců znamenalo jméno muže *šest*, žena neměla právo tuto číslovku používat a musela říkat *o jeden více než pět*.

Zásadní rozdíly mezi mužskou a ženskou řečí však nenajdeme pouze u národů, kde plně vládou archaické tradice, ale také ve vyspělých zemích, které si uchovávají tradiční způsob života. Zvláštní místo zde zaujímá Japonsko, kde se řeč mužů a žen liší velmi výrazně. Každé pohlaví používá například zcela jiné částice a osobní zájmena. Muži často vynechávají různé zdvořilostní fráze nebo je zaměňují neformálními, pro ženy je to však naprosto nepřijatelné. Z výzkumu, který v roce 1984 provedli japonští psychologové K. Yamazaki a Ch. Yosii, vyplývá, že muži mají během rozhovoru se ženou vždy dominantní postavení – vybírají téma, přecházejí od jednoho tématu ke

¹²⁸ Srov. TANNEN, D.: *Ty mi prostě nerozumíš*. Mladá fronta, Praha, 1995, s. 232, 241-243.

¹²⁹ Srov. АЛПАТОВ, В. М.: *Женщины говорят иначе*. [online] 2006 [cit. 14. 10. 2009] Dostupné z <<http://www.inauka.ru/linguistic/article67294>>. (vlastní překlad)

¹³⁰ Srov. ПЛУНГЯН, В. А.: *Мужская и женская речь*. [online] 2001 [Cit. 15. 10. 2009] Dostupné z <<http://www.abroad.ru/library/plung/6.php>>. (vlastní překlad)

druhému, přerušují ženu, zatímco žena tato pravidla přijímá a muže v žádném případě přerušovat nesmí.

Tyto rozdíly souvisí se sociálním postavením, které muži v Japonsku mají, proto také rozdíly v řeči mužů a žen gradují ve věku 50 – 60 let, kdy je muž na vrcholu své kariéry. V dětství a ve stáří mají obě pohlaví stejné postavení a i jejich řeč je si více podobná.

I přesto, že se Japonsko v poslední době snaží přiblížit západu (talk show v Japonsku mohou nově moderovat také ženy), rozdíly mezi mluvou mužů a žen jsou zde mnohem výraznější než ve většině vyspělých zemí.

Ruština například nezná mužská nebo ženská zájmena a částice, existují ale výrazy, které používají častěji muži či ženy.¹³¹ Ženy například v daleko větší míře užívají zdobnělin (*костюмчик, причесочка, кофточка, комлетки* atd.).¹³² Absolutní a povinné jsou však pouze rozdíly, které předepisuje systém a norma jazyka (např. *Я сам пришел. X Я сама пришла.*)

Ženská a mužská řeč se projevuje na různých úrovních. Ve většině jazycích jsou rozdíly patrné v intonaci, přirozeně také v lexice, zatímco ve výslovnosti hlásek nebo v gramatice obvykle tak výrazné nejsou.¹³³

4.4 Mluví ženy více než muži?

Ve srovnání s muži bývají ženy tradičně považovány za hovornější. Je to ale skutečně pravda?

Studie provedené na Harvardské univerzitě dokazují, že děvčata se všeobecně naučí mluvit dříve než chlapci, také lépe artikulují a disponují i větší slovní zásobou. Tyto poznatky potvrzuje Diane McGuinnessová, vědecká pracovnice Stanfordské univerzity. Po prostudování velkého množství řečových projevů u 2,5-4letých dětí zjistila, že dívky, ať už mluvily samy se sebou, s kamarádkami nebo i k předmětům, se kterými si hrály, vždy používaly srozumitelná slova. U chlapců zjistila výrazné

¹³¹ Srov. АЛПАТОВ, В. М.: *Женщины говорят иначе*. [online] 2006 [cit. 14. 10. 2009] Dostupné z <<http://www.inauka.ru/linguistic/article67294>>. (vlastní překlad)

¹³² Srov. КОЛЕСОВ, В. В.: *Язык города*. Издательство КомКнига, Москва, 2006, s. 26.

¹³³ Srov. АЛПАТОВ, В. М.: *Женщины говорят иначе*. [online] 2006 [cit. 14. 10. 2009] Dostupné z <<http://www.inauka.ru/linguistic/article67294>>.

odlišnosti: část jejich komunikace sice tvořila srozumitelná slova, ale téměř polovina byla zvolání typu: *Fuj! Bum! Hm! Ach!*¹³⁴

Dlouho se zdálo, že ani dospělí muži v průměru nedosahují úrovně žen. Tvrdila to například Louann Brizendinová, americká neurobioložka, psychiatryně a filozofka, jež ve své knize *Ženský mozek* mimo jiné uvedla, že žena během dne použije zhruba 20 tisíc slov, kdežto muž asi jen 7 tisíc.

Tento názor, považovaný za vědecky dokázaný fakt, se velmi pevně usídlil v tisku a hlavách lidí. Ochránit ženskou reputaci před hanlivým označením „klepna“ se rozhodla skupina pěti amerických psychologů, kteří se pokusili systematicky zaznamenávat besedy velkých skupin lidí po dobu šesti let. Na začátku obdržel každý účastník aktivační elektronický diktafon, který měl stále nosit u sebe a žít svůj obyčejný život bez ohledu na toto zařízení.

Závěry tohoto rozsáhlého výzkumu jsou následující: v průměru za 17 hodin denně ženy pronesly 16 215 slov a muži 15 669. Rozdíl 546 slov badatelé přiřkli sedmiprocentní standardizované nestálosti mezi muži a ženami. Údaje tedy nejsou schopny ukázat přesné rozdíly v každodenním použití slov. Chápejme to tak, že ženy i muži vysloví denně kolem 16 tisíc slov, ale s velmi vysokými individuálními rozdíly ve střední hodnotě – od 500 do 47 tisíc slov denně.¹³⁵

Z čeho tedy vznikla ustálená představa, že ženy mluví více než muži? Existují dva názory: Podle Dale Spenderové většina lidí instinktivně cítí, že by ženy stejně jako děti mělo být vidět a ne slyšet; ať tedy mluví sebedi, zdá se to příliš mnoho. Toto tvrzení potvrzují i studie, které ukazují, že mluví-li ženy a muži ve skupině stejnou měrou, lidé si myslí, že ženy mluvily více. Jiným vysvětlením je, že muži si myslí, že ženy hodně mluví, jelikož slyší ženy mluvit v situacích, kdy by to oni nedělali, například po telefonu nebo při společenských příležitostech s přítelkyněmi, když se nerozebírají náměty, které by muže opravdu zajímaly.¹³⁶

¹³⁴ Srov. VAN PELTOVÁ, N.: *Umění komunikace*. Advent-Orion, Praha, 2001, s. 83.

¹³⁵ Srov. Ideje.cz: *Psychologové srovnávali upovídání žen a mužů*. [online] 1997 [cit. 22. 9. 2009] Dostupné z <<http://ideje.cz/cz/clanky/psychologove-srovnawali-upovidanost-zen-a-muzu>>.

¹³⁶ Srov. TANNEN, D.: *Ty mi prostě nerozumíš*. Mladá fronta, Praha, 1995, s. 73.

4.4.1 Mluvení na veřejnosti vs mluvení v soukromí

K tomuto tématu je důležité poznamenat, že se zásadně liší mluvení jednotlivých pohlaví na veřejnosti a v soukromí: v soukromí jsou hovornější ženy, na veřejnosti muži. Toto zjištění souvisí s již zmíněným faktem, že zatímco pro ženy je jazyk sblížování, pro muže je prostředkem k udržení postavení.

Ženy mohou svobodně mluvit, pouze když cítí blízkost – tedy v soukromém hovoru. Proto bývají doma ženy často hovorné, ale ve společnosti spíše mlčí. Žena obvykle nechce být na veřejnosti¹³⁷ středem pozornosti, svazuje ji pronikavé vědomí všech negativních reakcí, kterých by se mohla od lidí dočkat na to, co by řekla. Bojí se všech chyb, kterých by se mohla dopustit ve snaze vyjádřit své názory. Pokud sebere odvahu, pak si předem pečlivě připraví, co řekne.

Muži doma často příliš hovorní nejsou, na veřejnosti ale jejich mlčenlivost vezme za své a baví celou společnost. Mluvení na veřejnosti je pro muže příležitostí k prosazování dominance. Naopak domov muž chápe jako místo, kde se nemusí prosazovat a budit dojem svým slovním projevem.¹³⁸

4.5 Oblíbená témata mužů, žen

Ženy se většinou nudí, když s nimi partner hovoří o sportu, automobilech nebo o tom, na jakém principu pracují stroje. Muže přitom fascinuje funkce určitých zařízení, rád něco objevují, zkoumají a rád o těchto věcech mluví. Přikládají větší důležitost všeobecným úvahám a intelektuálním pojmům. Naproti tomu ženy tíhnou k tomu, žít ve světě konkrétních osob a citů. Nejpřirozenější je pro ně mluvit o lidech a lidských vztazích. Potřebují probírat své potíže a ujasnit si rozdíly v názorech. Muži se ale nedomnívají, že analýza problémů přispěje k prohloubení důvěry.¹³⁹

Jaká jsou tedy oblíbená témata mužů a žen? Rozdíly jsou vidět již od dětství. Děvčátka spolu mluví o tom, kdo se komu líbí a kdo s kým nemluví, hrají si v malých skupinkách a sdílejí společná tajemství, čímž dokazují vzájemné vztahy a vazby. Malí chlapci spolu hovoří o věcech a činnostech – kdo co udělal, kdo je v čem dobrý a jak

¹³⁷ Mluvení na veřejnosti nemusíme chápat pouze a doslovně na veřejnosti. Platí, že čím více lidí se hovoru účastní, čím méně se s nimi známe a čím větší jsou rozdíly v postavení, tím více se hovor podobá mluvení na veřejnosti. (Tannen 1995: 85)

¹³⁸ Srov. TANNEN, D.: *Ty mi prostě nerozumíš*. Mladá fronta, Praha, 1995, s. 72-73, 82-83.

¹³⁹ Srov. VAN PELTOVÁ, N.: *Umění komunikace*. Advent-Orion, Praha, 2001, s. 82.

fungují různá zařízení. Dívky v pubertě nejčastěji rozebírají chlapce, hubnutí, šaty a své přátele, zatímco dospívající chlapci se baví o sportu, strojích a fungování nejrůznějších zařízení. V dospělosti se rozdíl jen utvrzuje: Ženy hovoří o dietách, osobních vztazích, manželství, dětech, milencích, známých lidech, oblečení, o tom, co dělají ostatní, o pracovních vztazích... zkrátka o všem, co má něco společného s lidmi a osobními záležitostmi. Nejčastější témata mužů jsou naprosto odlišná – sport, práce, politika, jejich činnosti, nebo místa, která navštívili, technické vymoženosti, auta a mechanické „hračky“.¹⁴⁰

4.5.1 Hlavní náplň ženských rozhovorů - drby?

Představa dobrého rozhovoru se zkrátka u obou pohlaví zásadně liší. Většina mužů považuje rozhovor za dobrý, pokud je věcný, neosobní, účelově zaměřený. Ženy naopak upřednostňují rozhovory s osobním obsahem. Zájmu mužů o podrobnosti z politiky, čerstvé zprávy a sport odpovídá zájem žen o podrobnosti z osobního života. Povídání o svých pocitech je pro většinu žen podstatou přátelství. Protože mít komu sdělit svá tajemství znamená nebýt ve světě sám, podrobnosti dávají člověku pocit osobní účasti. Ženy si však nesdělují pouze svá vlastní tajemství, rády probírají také podrobnosti z osobního života druhých. Muži takovým rozmlouvám říkají „drby“. Toto slovo v sobě nesporně skrývá negativní konotaci – rozšiřovat drby je špatné. Na obranu žen je ale důležité říci, že pro ně je mluvení o někom, kdo přítomen není, cestou ke sblížení s někým, kdo přítomen je. Hovoření o jiných tedy upevňuje jejich vazby. Navíc je důležité rozlišovat neutrální „mluvení o někom“ a negativní „mluvení proti někomu“.¹⁴¹

4.6 Konflikty způsobené střetem dvou řečí

Již bylo zmíněno, že muži bývají během rozhovorů se ženami dominantnější. Mluví déle a více než žena, často ji přerušují (sami se ale přerušit nenechají), určují

¹⁴⁰ Srov. PEASE, A., PEASEOVÁ, B.: *Proč muži neposlouchají a ženy neumí číst v mapách*. Alman, Brno, 2000, s. 170.

¹⁴¹ Srov. TANNEN, D.: *Ty mi prostě nerozumíš*. Mladá fronta, Praha, 1995, s. 100-118.

téma rozhovoru.¹⁴² Z předchozí kapitoly vyplývá, že téma, které by naplno zajímalo obě pohlaví, snad ani neexistuje. Jaká další nedorozumění vzniknou, střetne-li se ženská a mužská řeč?

4.6.1 Řešení problémů

Starosti řeší každé pohlaví naprosto opačně. Ženy se svých problémů zbavují tím, že o nich hovoří. Žena potřebuje, aby ji muž v jejích pocitech podpořil, touží po porozumění. Místo toho ale muž daruje radu, bere na sebe roli řešitele problémů. Stěžování nebo problém je pro něho stejnou výzvou, aby našel řešení, jako když za ním žena přijde např. s rozbitým kolem a vyzývá jej tak, aby projevil svou vynalézavost a kolo spravil. Za upřímnou pomoc s řešením problémů muž očekává vděk a ničí ho, když žena reaguje nesouhlasem. Nechápe, proč s problémy, na které naříká, nechce nic dělat. Žena ale vyžaduje pouze pochopení („Vím, jak ti je.“), nebo podobné postesknutí („Takhle mi bylo, když se mi stalo něco podobného.“), potřebuje cítit, že je na tom někdo stejně jako ona, že není sama. Mužovy návrhy na řešení nechápe jako snahu o pomoc, nýbrž jako projev nadřazenosti. Jakoby jí bylo naznačováno: „Nejsme na tom stejně, ty máš problémy a já mám řešení.“ Snaží-li se muž ženu uklidnit tím, že situace není tak černá, vykládá si to jako zlehčování nebo přehlížení svých citů.

Zatímco ženy často těžce nesou, že muži nereagují na jejich starosti tím, že by se světili s podobnými, muže často dráždí, že ženy to naopak dělají. Některé muže taková reakce dokonce uráží, chápou ji jako znevažování svého prožitku. Projevení účasti je pak pro ně blahosklonností, kdy jim žena naznačuje jejich neschopnost. Ocenili by spíše přístup jiného muže, který by problém zlehčoval nebo dokonce měnil námět. Podle ženských norem taková reakce svědčí o nedostatku zájmu druhého a o jeho problémech, lze ji však chápat i jako způsob, jak druhému pomoci, aby se cítil lépe. Dlouhým probíráním problému možná dáme najevo zájem, ale zároveň se problém může jevit ještě vážnější.¹⁴³ Tuto teorii potvrzuje výrok Ivany Ulmanové, šéfky Masarykova

¹⁴² Srov. Primer.ru: *Скажи мне –и я скажу, кто ты*. [online] 2007 [cit. 12. 10. 2009] Dostupné z <<http://www.primer.ru/humor/humor.htm>>.

¹⁴³ Srov. TANNEN, D.: *Ty mi prostě nerozumíš*. Mladá fronta, Praha, 1995, s. 45-55, 278.

okruhu v Brně, která upřednostňuje přátele-muže: „Čím více máte kamarádek, tím víc se všechno řeší. Vy se potřebujete jen vykecat, ale ony to začnou řešit.“¹⁴⁴

4.6.2 Mlčení – známka přemýšlení nebo rozzlobenosti?

Na příkladě řešení problémů lze pozorovat též rozdílné chápání mlčení. Zatímco mlčení ženy bývá signálem rozzlobenosti, muži mlčí spíše proto, že mluví sami k sobě a řeší problém. To je však pro ženy nepochopitelné, jelikož jsou zvyklé řešit problémy nahlas. Žena často hovoří o možnostech, které má, o tom, kterou zvolí, o lidech, se kterými se setká, vypočítává seznam věcí, které musí do večera vyřídit. V tu chvíli od muže většinou neočekává, že bude mluvit. Stačí, aby ji vyslechl, utěšil, uklidnil. Začneli ji muž navrhopvat řešení, dráždí ji to.

Muž však nechápe, co od něho žena očekává, jelikož on k problémům přistupuje zcela odlišně. Nejraději je řeší sám, pod jejich tlakem také často přestává mluvit. Pro ženy však mlčení znamená, že něco není v pořádku. Pokud spolu totiž tráví nějaký čas ženy a nemluví, svědčí to o sociálním konfliktu. Muži spolu ale dokážou prosedět (např. na rybách) celé hodiny téměř mlčky, jejich vztahy jsou drženy pohromadě zejména činnostmi. Žena se na mlčícího muže snaží mluvit nebo ho něčím zaměstnat. Muže to ale ruší, jelikož v duchu mluvil sám k sobě a analyzoval řešení. Jinými slovy – ženy jsou často frustrovány tím, že se jim muži se svými problémy nesvěřují, muži naopak tím, že se jim ženy svěřují.¹⁴⁵

Muži mnohdy mlčí též proto, že neví, co odpovědět. Na rozdíl od žen, které často zjišťují, co chtějí říci, až během řeči, muž, pakliže nemá dost informací, aby odpověď zformuloval, raději neodpoví vůbec. Žena si pak začne představovat to nejhorší, protože ona sama mlčí pouze tehdy, pokud by to, co by řekla, bylo příliš urážlivé, nebo pokud s někým nechce mluvit, protože už mu nevěří a nechce s ním mít nic společného.¹⁴⁶

¹⁴⁴ ULMANOVÁ, I.: *Nemám kamarádky ani slzné kanálky*. [online] 2009 [cit. 28. 10. 2009] Dostupné z <http://ona.idnes.cz/sefka-brnenskeho-okruhu-nemam-kamaradky-ani-slzne-kanalky-p36-ona_ony.asp?c=A090206_143202_ona_ony_jup>.

¹⁴⁵ Srov. VYSKOČIL, F.: *Rozdíly mezi mužem a ženou*. [online] 2006 [cit. 8. 9. 2009] Dostupné z <[http://www.vesmir.cz/clanek/rozdily-mezi-muzem-a-zenou-\(2\)](http://www.vesmir.cz/clanek/rozdily-mezi-muzem-a-zenou-(2))>.

¹⁴⁶ Srov. GRAY, J.: *Muži jsou z Marsu, ženy z Venuše*. Praha, Praha, 1994, s. 56.

Muži, na rozdíl od žen, nemají ve zvyku vyslovovat, co je právě napadne. Pro ženu je přirozené vyjadřovat své letmé myšlenky a názory průběžně, jak ji napadají, nic neříkat znamená nic si nemyslet. Muž však nemá za to, že by jeho letmé myšlenky stály za vyjádření a zatímco žena je „přirozeně“ pronáší, on je „přirozeně“ pouští z hlavy. Vyslovit je by znamenalo dávat jim větší váhu a význam, než si podle něho zaslouží. Žena však toto jednání vnímá jako narušení intimity, projev nezájmu.¹⁴⁷

4.6.3 Přímost mužů vs tajuplnost žen

Muži ve srovnání se ženami hovoří v kratších a strukturovanějších větách. Projev muže se většinou vyznačuje jednoduchým začátkem, jasným sdělením a závěrem. Obvykle je snadné zjistit, co má muž na mysli. Ženy naopak dokáží hovořit o několika tématech najednou, muž se pak v jejich projevu často ztrácí.¹⁴⁸

Ženy nekladou takový důraz na přesnost slov, v jejich mozku totiž neexistuje žádné přesné místo odpovědné za používanou slovní zásobu. Význam slov a jejich definice tedy ženy nepokládají za nijak důležité.¹⁴⁹ ¹⁵⁰ S jazykem pak žena zachází mnohem volněji než muž, zdůrazňuje určitá slova (pomocí zesilujících částic, příslovcí, přídavných jmen), aby tak dala najevo své pocity.¹⁵¹ Řekne-li např. *Ty mě nikdy neposloucháš*, nečeká, že se slovo *nikdy* bude brát doslova. Chce jím pouze vyjádřit pocit marnosti, který v ní momentálně převládá.¹⁵² Pro muže je však význam slov velmi důležitý, vysvětlení a zpřesňování totiž používá, chce-li získat nad jiným mužem či ženou převahu. Dojde-li tedy mezi mužem a ženou k hádce, muž ve snaze zvítězit definuje slova, jež použila žena. Žena to však považuje za slovíčkaření a nechápe, proč ji muž zbytečně „bere za slovo“.¹⁵³

¹⁴⁷ Srov. TANNEN, D.: *Ty mi prostě nerozumíš*. Mladá fronta, Praha, 1995, s. 79.

¹⁴⁸ Srov. VYSKOČIL, F.: *Rozdíly mezi mužem a ženou*. [online] 2006 [cit. 8. 9. 2009] Dostupné z <[http://www.vesmir.cz/clanek/rozdily-mezi-muzem-a-zenou-\(2\)>](http://www.vesmir.cz/clanek/rozdily-mezi-muzem-a-zenou-(2)>).

¹⁴⁹ Co se týče významu, spoléhá žena na intonaci hlasu, a chce-li zdůraznit emocionální obsah, pomůže jí řeč těla. (Pease, Peaseová 2000: 119)

¹⁵⁰ Srov. PEASE, A., PEASEOVÁ, B.: *Proč muži neposlouchají a ženy neumí číst v mapách*. Alman, Brno, 2000, s. 125.

¹⁵¹ Srov. КИРИЛИНА, А. В., ТОМСКАЯ М. В.: *Лингвистические гендерные исследования*. [online] 2005 [cit. 6. 10. 2009] Dostupné z <<http://www.strana-oz.ru/?article=1038&numid=23>>.

¹⁵² Srov. GRAY, J.: *Muži jsou z Marsu, ženy z Venuše*. Práh, Praha, 1994, s. 51.

¹⁵³ Srov. PEASE, A., PEASEOVÁ, B.: *Proč muži neposlouchají a ženy neumí číst v mapách*. Alman, Brno, 2000, s. 120, 126.

Jak již bylo řečeno, ženy kladou důraz spíše na intonaci než na přesnost. Během rozhovoru používá žena pět tónů hlasu, chce-li změnit téma nebo zdůraznit některé slovo. Muži však z těchto pěti tónů rozpoznávají pouze tři. Význam ukrytý za změnami tónu jim tedy často uniká.¹⁵⁴

Žena často mluví tzv. nepřímou řečí. Neřekne tedy přímo, co chce, ale dělá pouze narážky anebo „chodí okolo horké kaše“. Nepřímá řeč je pro ženy důležitá, utváří si tak vztahy a vazby k ostatním lidem, neboť není agresivní a vyhýbá se konfrontaci a neshodám. Muži ale nepřímé řeči nerozumí a vyčítají ženám, že přece neumí číst myšlenky. Ženy ale takovou schopnost v podstatě mají – umožňuje jim ji tzv. ženská intuice. Díky silnějšímu Corpus callosum a mimořádně vyvinutým a citlivým smyslům dokáže žena rozluštit hlasové a mimoslovní signály¹⁵⁵, a vycítit tak potřeby druhých.¹⁵⁶

Manželé Peaseovi ve své knize *Proč muži neposlouchají a ženy neumí číst v mapách* uvádějí situaci, kdy se ženská intuice projevuje naplno: „V místnosti, kde je přítomno padesát párů, potřebuje žena v průměru méně než deset minut k odhalení vztahu mezi členy každého páru v místnosti. Vstoupí-li žena do místnosti, díky svým vynikajícím smyslovým schopnostem rychle určí, kteří partneři si spolu rozumějí, kteří se pohádali, kdo si koho hledí a které z žen jsou přátelské či naopak soupeřivé.“ Mužům zatím takové souvislosti zcela unikají. Vstoupí-li do místnosti, hledají tváře přátel či naopak možných nepřátel a pečlivě si prohlíží rozvržení a vybavení místnosti.“¹⁵⁷

4.6.4 Omezování svobody a vyčítání, nebo známka blízkosti a projev péče?

Ve vztahu muže a ženy bývá často sporná otázka svobody. Muži mívají pocit, že se jimi ženy snaží manipulovat. Deborah Tannen tento dojem přisuzuje mužskému pohledu na řeč jako na nástroj k zachování nezávislosti: „Muži se v rozhovoru častěji zaměřují na boj o postavení: snaží se ten druhý nade mne vyvyšovat nebo mě snižovat?

¹⁵⁴ Srov. PEASE, A., PEASEOVÁ, B.: *Proč muži lžou a ženy pláčou*. Alman, Brno, 2003, s. 35.

¹⁵⁵ Výzkum řeči těla dokázal, že při komunikaci tváří v tvář ovlivňují mimoslovní signály šedesát až osmdesát procent vyznění informace. Tón hlasu ovlivňuje dvacet až třicet procent a zbytek, tedy pouze sedm až deset procent, ovlivňují slova. (Pease, Peaseová 2000: 50)

¹⁵⁶ Srov. PEASE, A., PEASEOVÁ, B.: *Proč muži neposlouchají a ženy neumí číst v mapách*. Alman, Brno, 2000, s. 50, 63, 121.

¹⁵⁷ Srov. PEASE, A., PEASEOVÁ, B.: *Proč muži neposlouchají a ženy neumí číst v mapách*. Alman, Brno, 2000, s. 49-50.

Snaží se dosáhnout dominantního postavení tím, že mě přiměje, abych plnil jeho pokyny?¹⁵⁸ Ženám naopak často připadá, že na nich mužům nezáleží. Podle Tannen jsou ženy během rozhovoru „častěji naladěny na jednání o vazbách: snaží se ten druhý ke mně přiblížit nebo se odtahuje?“¹⁵⁹ Tyto rozdíly mohou způsobit, že se ženy a muži dívají na tutéž situaci odlišně.

Muži často dělají různá rozhodnutí bez svých žen. Poradit se s manželkou muž chápe jako prosbu o dovolení, což by omezovalo jeho osobní svobodu – cítil by se jako dítě nebo podřízený. Žena však považuje za přirozené radit se o svých plánech s partnerem, jelikož jejich životy jsou navzájem propojené, takže činy jednoho mají důsledky pro druhého. Říkat někomu, že se musí zeptat manžela, dělá žena dokonce ráda, dělá jí dobře ukazovat, že její život je sepnut se životem jiného člověka. Proto nechápe, proč je muž tak neohleduplný a vše si rozhodne sám, jako by mu žena neměla do jeho záležitostí co mluvit. Muže ale diskutovat o rozhodnutích, která nepovažuje za důležitá, obtěžuje a cítil by se stísněn, musel-li by si o každém svém jednání povídat.

Muži mívají tendenci bránit se sebemenšímu náznaku, že jim někdo, především žena, poroučí. Proto často ženiny prosby a rady ignorují. Žena se však domnívá, že manžel udělá, co od něho chce, jakmile pochopí, že to chce doopravdy, a proto nevyslyšenou prosbu zopakuje.¹⁶⁰ Výsledkem může být tzv. „sekýrování“ - častý způsob ženské řeči v intimních vztazích (mezi manželi, ale také ve vztahu matka-syn), na který nahlíží muži a ženy opět zcela odlišně.

Žena se domnívá, že sekýrováním dává najevo svou péči. Pokud například muži vyčítá, že jí příliš tučného jídla, znamená to, že se stará o jeho zdraví. Přestože se většina mužů domnívá, že ženám dělá sekýrování radost, ve většině případů tomu tak není. Žena se pomocí vyčítání pouze snaží dosáhnout svého cíle. Doufá, že muž bude prostřednictvím pocitu viny motivován k pozitivnímu činu. Výsledek je ale opačný. Muž totiž vyčítání chápe jako nepřetržité, nepřímé a negativní připomínání věcí, které neudělal, nebo jeho nedostatků a chyb, což ho k žádnému činu nemotivuje.¹⁶¹ Naopak,

¹⁵⁸ TANNEN, D.: *Ty mi prostě nerozumíš*. Mladá fronta, Praha, 1995, s. 32.

¹⁵⁹ TANNEN, D.: *Ty mi prostě nerozumíš*. Mladá fronta, Praha, 1995, s. 32.

¹⁶⁰ Srov. TANNEN, D.: *Ty mi prostě nerozumíš*. Mladá fronta, Praha, 1995, s. 20-21, 25.

¹⁶¹ Zajímavé je, že vyčítá-li muž ženě, bývá to vnímáno velmi odlišně. Opakování rad typu „Kolikrát ti mám říkat, že se máš do mapy podívat dřív, než vyjedeš!“ nebo „Nemůžeš si dát víc záležet na tom, jak vypadáš, když přijdou moji přátelé?“ je vnímáno jako svědectví o tom, že muži se o ženy starají. (Pease, Peaseová 2003:27)

stáhne se za jakési obranné bariéry (noviny, počítač, zasmušilý výraz v obličeji, amnézie, zdánlivá hluchota a dálkové ovládání televize), což ženu přivádí k šílenství.

Očividně má tedy vyčítání nulový efekt, problém možná spočívá v tom, že vyčítání obsahuje předpoklad selhání. Ženy sice doufají, že jejich výčitky donutí muže k akci, často však předem očekávají selhání nebo vybízejí k negativní odezvě. Jediný opravdový výsledek vyčítání je potom destrukce vztahu mezi mužem a ženou, protože muž má pocit, že se musí neustále bránit.¹⁶²

4.7 Další charakteristické znaky ženské řeči

- Ženy užívají obecně vyšší tón hlasu, který podle Jany Valdové zdánlivě navozuje dojem emocionálnosti.¹⁶³
- Ženy často vypravují se stoupavou intonací, díky které zní výrok jako otázka. Z pohledu postavení lze tuto intonaci vysvětlovat jako žádost o souhlas, a tedy důkaz nejistoty. Z pohledu rozdílnosti ji lze chápat jako vybízení posluchače ke zpětné vazbě.¹⁶⁴
- Ženy používají verbální zbraně, mnohem častěji než muži pomlouvají, rozšiřují lži a fámy, vyzrazují tajemství.¹⁶⁵
- Ženy používají jazyk jako prostředek dosažení svých reprodukčních cílů zhruba stejně často jako používají muži k dosažení reprodukčních cílů sílu a fyzický zápas.¹⁶⁶
- Ženy bývají při hovorech méně kritické, používají více emociálně zabarvených slov, méně příkazů a vulgarismů.¹⁶⁷
- Ženy používají citoslovce mnohem častěji než muži.¹⁶⁸

¹⁶² Srov. PEASE, A., PEASEOVÁ, B.: *Proč muži lžou a ženy pláčou*. Alman, Brno, 2003, s. 27-38.

¹⁶³ Srov. VALDROVÁ, J.: Rod ženský v jazyce. In: VODÁKOVÁ, A., VODÁKOVÁ O.: *Rod ženský: Kdo jsme, odkud jsme přišly, kam jdeme?* Sociologické nakladatelství, Praha, 2003, s. 282.

¹⁶⁴ Srov. TANNEN, D.: *Ty mi prostě nerozumíš*. Mladá fronta, Praha, 1995, s. 259.

¹⁶⁵ Srov. FINGEROVÁ, M.: *Sexuální dimorfismus člověka*. [online] 2007 [cit. 7. 10. 2009] Dostupné z <http://is.muni.cz/th/55132/prif_m/Sexualni_dimorfismus_cloveka.txt>.

¹⁶⁶ Srov. FINGEROVÁ, M.: *Sexuální dimorfismus člověka*. [online] 2007 [cit. 7. 10. 2009] Dostupné z <http://is.muni.cz/th/55132/prif_m/Sexualni_dimorfismus_cloveka.txt>.

¹⁶⁷ Srov. PLAŇAVA, I., RAŠTCOVÁ-CILEČKOVÁ, M.: *Percepce rozdílů maskulinní a femininní verbální komunikace*. [online] 1999 [cit. 5. 10. 2009] Dostupné z <<http://www.socstudia.fss.muni.cz/pristup.php?soubor=080227134841.pdf>>.

¹⁶⁸ Srov. Primer.ru: *Скажи мне –и я скажу, кто ты*. [online] 2007 [cit. 12. 10. 2009] Dostupné z <<http://www.primer.ru/humor/humor.htm>>.

- Ženy v komunikaci častěji než muži vyjadřují vztah k člověku, s nímž hovoří – pokládají doplňovací otázky, zajímají se o názor, často opakují slova mluvčího nebo obsah jeho vět jako důkaz naslouchání (oproti mužům, kteří upřednostňují řadu krátkých *hmm* s občasným přikývnutím).¹⁶⁹ Během řeči druhého ženy celkově reagují pozitivněji a nadšeněji, například souhlasem¹⁷⁰ a smíchem.¹⁷¹
- Ženy se při rozhovoru často usmívají. Konverzační analýzy dokázaly, že mnozí muži si úsměv vykládají jako souhlas a upevňují si sebevědomí v dialogu – déle a více mluví, nenechávají se přerušit, pevněji trvají na svém mínění a snadněji je prosazují.¹⁷²
- Ženy používají méně konfrontativní způsob argumentace.¹⁷³
- Ženy se více omlouvají. Existují pro to dvě vysvětlení: Za prvé se ženy omlouvají snáze, protože se instinktivně nevzpírají nižšímu postavení¹⁷⁴, což neznamená, že si v něm libují, ale nerozezvučí se jim v hlavě výstražný signál. Za druhé jsou ženy vnímány, jako by se omlouvaly, i když to neměly v úmyslu. Ženy často říkají *to je mi líto*, čímž chtějí vyjádřit účast a starost, ne omluvu.¹⁷⁵
- V ženské řeči se objevuje větší počet tázacích dovětků a dlouhých frázovitých odpovědí, čímž mohou při rozhovoru působit dojmem slabosti.¹⁷⁶

4.8 Ukázka rozhovoru muže a ženy

Teoretické poznatky o ženské a mužské řeči budu demonstrovat na televizní scéně, která má primárně sloužit pro pobavení. Jelikož je ale vtipnost založena právě na rozdílnosti mužského a ženského mluvního stylu, může tento rozhovor zároveň dobře sloužit jako materiál pro rozbor ženské a mužské řeči.

¹⁶⁹ Srov. PEASE, A., PEASEOVÁ, B.: *Proč muži neposlouchají a ženy neumí číst v mapách*. Alman, Brno, 2000, s. 127.

¹⁷⁰ Zatímco ženy používají „ano“, aby vyjádřily „rozumím, chápu“, muži říkají „ano“, pouze když souhlasí. (Tannen 1995: 141)

¹⁷¹ Srov. TANNEN, D.: *Ty mi prostě nerozumíš*. Mladá fronta, Praha, 1995, s. 141.

¹⁷² Srov. VALDROVÁ, J.: *Abc feminizmu*. Nesehnutí, Brno, 2004, s. 12.

¹⁷³ Srov. VALDROVÁ, J.: Rod ženský v jazyce. In: VODÁKOVÁ, A., VODÁKOVÁ O.: *Rod ženský: Kdo jsme, odkud jsme přišly, kam jdeme?* Sociologické nakladatelství, Praha, 2003, s. 282.

¹⁷⁴ Omlouváním se člověk rámuje do nižšího postavení a toho, komu se omlouvá, automaticky staví do vyššího postavení. (Tannen 1995: 237)

¹⁷⁵ TANNEN, D.: *Ty mi prostě nerozumíš*. Mladá fronta, Praha, 1995, s. 238.

¹⁷⁶ PLAŇAVA, I. RAŠTICOVÁ-CILEČKOVÁ, M.: *Percepce rozdílů maskulinní a femininní verbální komunikace*. [online] 1999 [cit. 2. 10. 2009] Dostupné z <<http://www.socstudia.fss.muni.cz/pristup.php?soubor=080227134841.pdf>>.

Silvestrovský večírek¹⁷⁷

V hlavních rolích Jiřina Bohdalová (dále jen B) a Vladimír Menšík (dále jen M)

(Obývací pokoj: manžel čte noviny, manželka kouká do prázdna.)

B: To je zase pěkněj Silvestr silvestrovskej.¹

M: (ticho)²

B.: Říkals něco?

M: Jo.

B: A co? Tady je špatně slyšet.

M: Abys aspoň tu půlhodinku, když si večer chci přečíst noviny držela...

B: Sprostáku!

M: ...jazyk za zuby. Nech mě domluvit.³

B: Na to mlčení jsi u nás přeborník ty. Já celej den sedim v kanceláři nebo jsem s kapelou a když si konečně chci se svym mužem popovídat,⁴ tak...⁵

M: Ale můžeš si se mnou popovídat. Máme před sebou celej večer, ne tu půlhodinku, když čtu noviny. Kromě toho, člověk má mluvit, jen když má nějakou myšlenku, když ho něco chytrýho napadne.⁶

B: To ty bys nemoh promluvit do nejdelsí smrti.

M: (ironický smích)

B: A jak mě, jak mě má něco kloudnýho napadnout vedle něčeho takovýho. Dej to sem. (sebere noviny)

M: (rozčíleně) Boženko, vrať mi ty noviny.

B: Nevrátim.

M: Boženko, vrať mi ty noviny.⁷

B: Budeš si pěkně se svou Boženkou povídat.

M: Až mi vrátíš ty noviny.

B: Ne.

M: (rezignovaně) Já se z tebe zbláznim... To bude zas pěkněj večer todleto... No tak prosim, čekám.

B: Na co?

M: No chtěla sis se mnou povídat, tak povídej.

B: Ale prosim tebe nebud' směšnej.

¹⁷⁷ Vlastní přepis z videonahrávky, pořad Nezničitelný Vladimír Menšík.

M: (rozčíleně) Tak já jsem směšnej. Čtu si noviny, chceš si povídat, já noviny vodložim, tedy tys mi je čmajzla, že ano. A zase jsem todle...No tak prosim tě řekni mi, co mam dělat.

B: Nic. (rozčíleně) Jiný pozvou svoji ženu na Silvestra do světél neonů... jo?⁸ Do světél velkoměsta.. A my? (posměšně) My tady dřepíme při čtyřicítce (ukazuje k lustru), při ovocnym vermutu...⁹

M: Dyt' je to zdravý, je to ovoce.

B: Sobče!

M: (potichu) Prosim tě, nech si tyhle ty výrazy. Lidi v baráku chtěj užít v klidu Silvestra a ty tady sobče a todleto.¹⁰

B: No, tak to seš celej ty. Dycky¹¹ myslíš na cizí a na druhý ale ne na mě. Ale já vim proč.

M: Proč?

B: Já to vim. (plačtivě) Protože ty mě nemáš už rád.¹²

M: Ale Boženko, prosim tě.

B: Ale.. Kdyby si mě měl totiž vopravdu rád, tak když jsme se brali, tak si si vzal někoho uplně jinýho.

M: (popadá se za hlavu a ironicky se směje) No to je...

M: (klidně) Pane bože, ten klasik, já už nevím, jak se jmenoval, já moc klasici neznám. Ten klasik měl pravdu, von řek: Abys moh víst, manželí, s manželkou dialog, musíš ji nejdřív uspořádat myšlenky v hlavě, pak s ní chvilku pohovořit a pak si den dát hlavu do pořádku zase.¹³

B: Já tyhle ty duchaplnosti přímo nesnášim.

M: Mohla sis vzít někoho hloupějšího.

B: (ironický smích) To sem měla, jenomže já sem nikoho hloupějšího už nenašla.

M: Božka!

B: Vidíš. (plačtivě) To seš celej ty. Ty mě vyloženě nutíš, abych řikala takovýhle nesmysle.

M: Aspoň že to uznáš.

B: Roberte, podivej se, copak my bysme nemohli strávit takovej příjemnej dnešní večer?

M: Já nevím, kerej myslíš

B: No dnešní..No co myslíš, že je dneska za den, ty jsi zapomněl? No?

M: Proč bych zapomněl? Je Silvestra, no je to den jako každéj jinej.

B: Noo to joo. A taky konec mezi...?

M: Konec mezi náma.

¹ Ukázka ženského nepřímého vyjadřování. Narážkami se žena snaží naznačit, že jí takový způsob slavení Silvestra nevyhovuje.

² Na rozdíl od ženy, u které mlčení většinou znamená rozzlobenost, muž mlčí, i když neví, co odpovědět.

³ Muž se většinou ohradí, skočí-li mu žena do řeči.

⁴ Tvrzení ženy dává za pravdu teorii, že muži doma většinou mlčí. Domov chápou jako místo, kde nemusí budít dojem svým slovním projevem a usilovat o udržení svého postavení. Naopak žena chápe domov jako místo, kde cítí své nejtěsnější vazby a může tedy konečně mluvit svobodně. Zájmu mužů o podrobnosti z politiky, čerstvé zprávy a sport (chce si přečíst noviny) odpovídá zájem žen o podrobnosti z osobního života (chce si povídat a říci/dozvědět se něco nového z osobního života ostatních).

⁵ Tentokrát skočil muž do řeči ženě, ta však nic nenamítla.

⁶ Muž vidí funkci jazyka ve sdělování informací a na rozdíl od ženy si řeč s intimitou nespojuje.

⁷ Muži své prosby většinou vyjadřují formou příkazů. Ženy bývají diplomatičtější a žádosti formulují jemněji.

⁸ Ženy užívají větší počet tázacích dovětků, a vytvářejí tak zpětnou vazbu.

⁹ Už poněkolkáté se v ženě řeči objevují výčitky. Opět nepřímo vyjadřuje, že by si silvestrovský večer představovala jinak.

¹⁰ Muž nechce, aby někdo slyšel, že ho manželka nazvala sobcem. Mohlo by to působit dojmem, že ona má v jejich vztahu „navrch“ a to muž, který žije ve světě postavení a nezávislosti, nechce dopustit. Postavit se do role podřízeného je muži krajně nepříjemné.

¹¹ Žena zachází s jazykem mnohem volněji než muž. Neklade takový důraz na přesnost slov. V tomto případě nemusí slovo „*dycky*“ opravdu znamenat vždy. Chce jím pouze vyjádřit pocit beznaděje, který v ní převládá.

¹² Ženy častěji než muži používají verbální zbraně. Formou výčitky chce žena dosáhnout svého cíle – tedy slyšet a ujistit se, že ji má manžel rád.

¹³ V řeči muže se projevuje stereotyp o ženském myšlení. Výrok onoho „klasika“ je jasným sexismem, narážkou na „ženskou logiku“.

5 ZÁVĚR

Genderová studia hrají v současné době na poli vědy důležitou roli. Tento dlouho opomíjený vědní obor se nyní těší velké pozornosti, neboť podpora rovných příležitostí mužů a žen je pokládána za jeden z hlavních znaků demokratické a vyspělé společnosti.

Během vývoje genderových studií se formovaly jednotlivé tematické celky, na které se genderový výzkum soustředil. Pro účely této práce jsem se zabývala oblastí jazyka – zda a případně jak se v něm nerovnost projevuje. Tuto oblast má na starosti genderová lingvistika – jazykovědná disciplína, jež vychází z původně radikálnější feministické lingvistiky. Současný výzkum genderové lingvistiky se soustředí na dvě základní otázky – jak se v jazyce odráží pohlaví a jaké je řečové chování mužů a žen.

V první oblasti výzkumu poukazují na znaky sexistického jazyka. Mezi ty hlavní patří používání jazykových stereotypů, tzn. výrazových prostředků, které odkazují muže a ženy do tzv. genderových rolí, např. *silné/slabé pohlaví*, *ženská za volantem*. Jazykové stereotypy často používáme automaticky, aniž bychom si uvědomovali jejich diskriminační význam. Bohatým zdrojem jazykových stereotypů jsou média, což jsem se na několika příkladech snažila dokázat. Zvláštní kapitolou je pak reklama. V ní jsem našla hned několik sexistických přístupů. Jeden z nich přisuzuje ženám roli matky, pečovatelky, ženy v domácnosti. Další, neméně častý přístup, dělá z žen pouhý sexuální objekt, a zbavuje je tak individuality. Reklamy na kosmetiku a jiné zkrášlovací prostředky pak vnucují ženám představu, že musí být za každou cenu atraktivní.

Přechylování neboli tvoření rodových protějšků podstatných jmen odráží rozložení mezi muži a ženami ve společnosti. Fakt, že se ve většině případů přechyluje mužský tvar na ženský, podle genderové lingvistiky svědčí o tom, že mužský princip je ve společnosti považován za nadřazený ženskému. V ruštině je přechylování méně častým jevem než v češtině, bývá obvyklé v případě, kdy je například povolání ve stejné míře spojeno jak se ženami, tak i s muži. V češtině je přechylování běžné a snadné, přesto se však přechylené tvary často nepoužívají a dokonce samy ženy o sobě mluví v mužské podobě. V češtině je sporná také otázka přechylování příjmení. Zatímco lingvisté jsou zásadně pro, feministky se staví výhradně proti přechylování. Celou záležitost dosud nevyřešil ani Ústav pro jazyk český, který pouze doporučuje přechylovat.

Největší polemika se ale jednoznačně vede o generickém maskulinu. Užívání podstatných jmen mužského rodu pro souhrnné označení mužů i žen podle jednoho proudu značně diskriminuje ženy. Jak bylo dokázáno na asociačních testech, mužský tvar navozuje v drtivé většině představu muže, a ženy se tak stávají neviditelnými. Druhý proud, bojující za uchování generického maskulina, ale upozorňuje na to, že pokud by se používaly mužské i ženské tvary, text by se výrazně prodloužil a zkomplikoval. Existují ale i jiné možnosti, jak generické maskulinum alternovat, což jsem se snažila demonstrovat na příkladech internetových titulků. Vedle již zmíněného přechylování (*продавцы* u *продавищицы*) jsem generické maskulinum zaměnila názvem místa (*Талибан* místo *талибы*), podniku (*нефтяные компании* místo *нефтяники*), oboru (*астрономия* místo *астрономы*), úkonu (*руководство* místo *руководители*), dále také opisem s rodově bezpříznakovým výrazem (*люди пенсионного возраста* místo *пенсионеры*) nebo zpodstatněným přídavným jménem (*studující* místo *студенти*).

Boj proti sexismu se v jednotlivých jazycích liší. Zatímco v angličtině, francouzštině nebo němčině je snaha o genderově korektní používání jazyka patrná, země mluvící slovanskými jazyky stále postrádají dostatek hlasů k podniknutí opatření pro rodově správné vyjadřování. Nicméně, v posledních letech vzniká na téma genderových studií jazyka a řeči v těchto zemích řada prací, a lze tedy i zde očekávat tendence k zamezení genderově nekorektního užívání jazyka. Napomoci se snaží také Evropská unie, která vydala směrnice k eliminaci sexistického jazyka.

Ve druhé části práce, která se zaměřila na rozdíly ve vyjadřování mužů a žen, jsem vycházela hlavně z poznatků americké lingvistky Deborah Tannen, jejíž kniha *Ty mi prostě nerozumíš* je v dané problematice považována za stěžejní. Podle Tannen je rozhovor muže a ženy mezikulturní komunikací, protože chlapci a děvčata, potažmo ženy a muži, vyrůstají v zásadně odlišných kulturách. Vedle tohoto názoru je v genderové lingvistice přijat ještě druhý přístup, který rozdílné vyjadřování mužů a žen připisuje mužské dominanci a ženské podřízenosti. V rámci srovnání jsem mnohé aspekty ženské řeči posuzovala z pohledu obou přístupů.

Po uvedení teoretických poznatků jsem na praktickém příkladu rozhovoru muže a ženy ukázala některé z hlavních znaků ženské řeči: jazyk je pro ženy nástrojem sblížování, ženy mluví více než muži pouze v soukromém hovoru, tzn. nejčastěji doma (ve společnosti se role obrací), oblíbené téma žen jsou lidé a lidské vztahy, mlčení ženy

často znamená rozzlobenost, ženy neskáčou do řeči tak často jako muži, často mluví tzv. nepřímou řečí, zachází s jazykem mnohem volněji – nekladou takový důraz na přesnost slov, častěji vyčítají, používají verbální zbraně, více než muži se snaží o zpětnou vazbu (např. pomocí tázacích dovětek), žádosti formulují ženy jemněji.

Na formování ženské řeči má bezpochyby vliv kultura. V některých společnostech se vyjadřování mužů a žen liší natolik, že lze mluvit o dvou odlišných jazycích uvnitř jednoho. Takový fenomén můžeme pozorovat hlavně u indiánských kmenů a některých menších asijských národů. Z vyspělých zemí vyčnívá Japonsko, kde používá každé pohlaví jiné částice a osobní zájmena. V ruštině se s takovým extrémem nesetkáme, existují ale výrazy, které prioritně používá jedno pohlaví. Ruská ženská řeč například obsahuje více zdvořilostí než řeč mužská. Všeobecně se ženská řeč projevuje na různých úrovních. Ve většině jazycích jsou rozdíly mezi mluvou mužů a žen patrné v intonaci, lexice, zatímco ve výslovnosti hlásek nebo gramatice obvykle tak výrazné nejsou.

Výzkumy ženské řeči a role ženy v jazyce jsou pro genderová studia jedny z nejcennějších, neboť jazyk poměrně přesně odráží postavení mužů a žen ve společnosti a zároveň se podílí na jeho reprodukci a uchování. Pro odstranění nerovnoprávnosti ze společnosti je tedy nezbytné vymýtit nerovnoprávnost také z jazyka.

6 РЕЗЮМЕ

В предлагаемой работе рассматривается проблематика гендера в языке. Главной целью является узнать, существует ли неравенство в языке и именно как оно проявляется. Данная тема обсуждается в четырех главах.

В первой главе дается характеристика понятию гендер и другим терминам, понимание которых необходимо для всей работы. Важно понимать разницу между гендером и полом. В то время как пол обозначает биологические различия между мужчинами и женщинами, гендер отсылает к психологическим, социальным, историческим и культурным особенностям. С целью изучения гендерной проблематики возникла новая научная дисциплина – гендерные исследования. Так как одной из важнейших задач этого направления является урегулирование прав обоих полов, оно часто автоматически связывается с феминизмом. Несмотря на то, что гендерные исследования исходят из феминизма, данные понятия не должны смешиваться. В отличие от феминизма, представляющего собой политическое движение, гендерные исследования должны остаться в рамках научной отрасли.

Внутри гендерных исследований выделяется ряд направлений, определяющих области изучения гендера. С учетом цели настоящей работы, внимание было уделено области гендера и языка, подробно описанной во второй главе. Занимающаяся данной тематикой гендерная лингвистика развилась из более радикальной феминистской лингвистики. История гендерной лингвистики в работе освещается на основе гендерного исследования в языкознании, разделенного на три фазы. В настоящее время гендерная лингвистика сосредотачивается на двух группах проблем: первая касается языка и отражения в нем пола. Ее целью становится выявление ассиметрий в системе языка, по другому означаемых как *языковой сексизм*. Задачей второго направления гендерной лингвистики стало исследование особенностей речевого поведения мужчин и женщин.

Отражение пола в языке рассматривается в третьей главе. Одним из главных признаков сексистского языка являются гендерные языковые стереотипы. Это выразительные средства, отсылающие мужчин и женщин к их традиционным ролям (напр. *živitel rodiny, strážkyně domáciho krbu*) и тем самым

способствующие возникновению традиционных понятий женственности и мужества. Языковые стереотипы часто употребляются автоматически, люди часто не сознают их дискриминационный характер.

В данной проблематике существенную роль играют средства массовой информации, поддерживающие развитие и сохранение языковых стереотипов. Я привела несколько примеров из чешских СМИ, причем оказалось, что самым богатым источником языковых стереотипов является реклама. В ней можно наблюдать несколько сексистских подходов. Первый, встречающийся чаще всего в рекламах моющих средств, приписывает женщинам роль матери и домохозяйки. Следующий подход изображает женщину как сексуальный объект и тем самым лишает ее индивидуальности. Рекламы косметики, в которых выступают красивые модели, навязывают женщинам представление, что они любой ценой должны быть привлекательными.

Далее анализируется проблема образования существительных женского рода. С точки зрения гендера важно то, что женские формы обычно образуются от мужских. По мнению гендерных лингвистов эта особенность свидетельствует о превосходстве в обществе мужского принципа над женским. Мужское название воспринимается как основа, женская форма от него произведена, значит, ей не придается такое большое значение. По сравнению с чешским в русском языке женские формы образуются реже. Много названий лиц по профессии, должности, званию и т.д. сохраняют форму мужского рода и в тех случаях, когда речь идет о женщине (*физик, адвокат, доцент*). Женские формы встречаются в случаях, когда данная профессия (должность, звание) в равной мере связана и с женским и с мужским трудом (*продавец-продащица, учитель-учительница, студент-студентка*). Несмотря на то, что в чешском языке формы женского рода образуются обыкновенно и нетрудно, они часто не употребляются и даже женщины говорят о себе в форме мужского рода.

Использование формы мужского рода, подразумевающей и мужчин и женщин, обозначается термином *генерический мужской род*, и ему посвящена следующая часть работы. Гендерная лингвистика выступает против использования только мужской формы, поскольку, как показывают результаты ассоциативных тестов, проведенных в английском, немецком, романских и других

языках, генерический мужской род в большинстве случаев вызывает представление о мужчине. Поэтому предлагаются разные альтернативные решения, которые я показала на примере заголовков в русском и чешском интернете. Генерический мужской род я заменила мужскими и женскими формами (*продавцы и продавщицы*), названием места (*Талибан* вместо *талибы*), предприятия (*нефтяные компании* вместо *нефтяники*), отрасли (*астрономия* вместо *астрономы*), акта (*руководство* вместо *руководители*), далее описанием с признаковым выражением (*пенсионного возраста* вместо *пенсионеры*) или субстантивированным прилагательным (*studující* вместо *studenti*).

Должно заметить, что генерический мужской род разделяет научное сообщество на два лагеря, и в работе я старалась сопоставить оба взгляда. Согласно первому, генерический мужской род необходимо устранить из всех текстов, поскольку оно значительно дискриминирует женщин. Второе течение не так радикально и указывает на затруднения, возникшие при использовании альтернативных выражений. Например, не все мужские формы существительных имеют женские эквиваленты или же эти соответствия не привычны. В этом случае Яна Валдрова, чешская специалистка по гендерной лингвистике, рекомендует использовать выражение и до того, когда общество привыкнет к нему. Защитники генерического мужского рода далее предупреждают о том, что использование мужских и женских форм ведет к удлинению и непонятности текста. Однако Яна Валдрова не воспринимает экономичность языка как причину дискриминации женщин.

По этой теме в работе приведено также мое мнение, соответствующее мнению лингвистки Михаэлы Черной, которая утверждает, что в разных коммуникативных ситуациях должны применяться разные методы. В одних случаях замена генерического мужского рода излишня, однако в других альтернативное решение является необходимым.

Наряду с другими проявлениями сексистского языка в главе описана борьба гендерной лингвистики по отдельным языкам. Например, английский старается избежать терминов, содержащих слово *man* (*chairperson* вместо *chairman*). Во французском языке были введены женские названия лиц по профессии и должности в области официального языка. Для немецкоговорящих

стран были изданы указания, целью которых стало идентифицировать сексистский язык и предложить альтернативные, не дискриминирующие женщин наименования.

В странах, говорящих на славянских языках, все еще отсутствует достаточное количество голосов для критики использования языка. Алла Кирилина, известная русская лингвистка, добавляет, что языковая политика России в области ограничения андроцентричного использования языка прямо зависит от развития феминистских идейных течений. В Чешской Республике в последние годы возник ряд дипломных работ по теме гендерного исследования языка и речи, и в этой области здесь можно ожидать развития. Поддержку несексистского использования языка выразил также Евросоюз, издавший рекомендации по устранению сексистского языка.

В четвертой главе дается анализ женской речи, что принадлежит к второму течению гендерной лингвистики. Особенности женского речевого поведения здесь показаны на основе контраста с мужской речью. В гендерной лингвистике приняты два подхода к объяснению различий между женской и мужской речью. Согласно одному, разговор мужчины и женщины является межкультурной коммуникацией, поскольку мальчики и девочки вырастают в абсолютно различных культурах. Одним из главных представителей данного подхода является Дебора Таннен, американская лингвистка, из концепции которой я исходила в этой главе. Однако в рамках сравнения я приводила также иные мнения, объясняющие различное речевое поведение обоих полов доминантностью мужчин и подчиненностью женщин.

Безусловно, на женскую речь влияет также общество, в котором женщина выросла. В некоторых культурах различия в речевом поведении женщин и мужчин так велики, что можно говорить о двух языках внутри одного. Этого можно наблюдать, например, у некоторых индейских племен Южной Америки. В чукотском языке различия по полу отражаются и в фонетике. Особенности проявляются также в лексике: в ряде тюркских языков женщинам запрещено произносить некоторые слова. Значительные различия между мужской и женской речью встречаются и в современных развитых странах. Здесь особый интерес представляет Япония, где, например, отличаются используемые мужчинами и

женщинами частицы и личные местоимения. В общем в Японии мужчина в речи доминирует над женщиной: выбирает тему, переходит от одной темы к другой, перебивает женщину, которая обычно принимает установленные правила.

В русском, английском и других языках различия между тем, как говорят мужчины и женщины, не столь заметны. Конечно, существуют слова и выражения, чаще употребляемые или мужчинами или женщинами, однако абсолютны и обязательны лишь различия, диктуемые системой и нормой языка. В целом особенности мужской и женской речи можно обнаружить на разных уровнях. В большинстве языков они заметны в интонации, в лексике, тогда как в произнесении звуков или в грамматике обычно не столь велики.

В работе я также старалась дать ответ на вопрос, говорят ли женщины больше мужчин. По данным исследования, проведенного американскими психологами, женщины и мужчины произносят в среднем 16 тысяч слов, однако с очень высокими индивидуальными различиями. По этой теме следует добавить, что речевое поведение обоих полов значительно отличается в личной жизни и в обществе: дома общительнее женщины, в обществе мужчины. Это связано с теорией Деборы Таннен, согласно которой для женщин язык связан с интимностью, для мужчин это средство к сохранению позиции в обществе.

После изложения теоретических фактов на примере разговора мужчины и женщины были показаны некоторые из главных черт женской речи: любимой темой женщин являются люди и человеческие отношения, молчание женщины часто означает рассерженность, женщины перебивают собеседника гораздо реже, чем мужчины, женщины часто используют так называемую косвенную речь, женщины обращаются с языком намного свободнее – не придают такого внимания значению слов, женщинам свойственно упрекать и использовать вербальное оружие, женщины более, чем мужчины, создают обратную связь, свои просьбы женщины формулируют мягче.

Изучение женской речи и образа женщины в языке очень ценно для гендерных исследований, потому что язык относительно точно отражает общественную позицию мужчин и женщин в обществе и одновременно способствует участию ее репродукции и сохранению. Следовательно, для устранения неравноправия в обществе необходимо его уничтожение и в языке.

SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ

Literatura:

1. BALCAR, M.: *Ruská gramatika v kostce*. LEDA, Praha, 1999.
2. BOURDIEU, P.: *Nadvláda mužů*. Karolinum, Praha, 2000.
3. DOLEŽALOVÁ, L.: *Přechylování podstatných jmen v ruštině a češtině z hlediska genderu*. Masarykova Univerzita, Brno, 2009.
4. HRDLIČKOVÁ, A.: *Úvod do gender studies*. Vysoká škola evropských a regionálních studií, České Budějovice, 2008.
5. KAMPICHLER, M.: Reflexe ke tématu genderových studií na pozadí feministického rozvoje. In: *Gender, rovné příležitosti, výzkum*. Sociologický ústav AV ČR, Praha, 2/2006.
6. GRAY, J.: *Muži jsou z Marsu, ženy z Venuše*. Práh, Praha, 1994.
7. JARKOVSKÁ, L.: Prohlédněme genderové stereotypy. In: VALDROVÁ, J.: *Abc feminizmu*. Nesehnutí, Brno, 2004.
8. KRÁSNOHORSKÁ, M.: Gender a média. In: *Přímá cesta*. Feministická skupina 8. března, Praha, 3/2002.
9. LAKOFF, R.: Language and Woman's place. In: . TANNEN, D.: *Ty mi prostě nerozumíš*. Mladá fronta, Praha, 1995.
10. LEECH, G.: Semantics: the study of meaning. In: VALDROVÁ, J.: *Gender a společnost*. Univerzita J. E. Purkyně, Ústí nad Labem, 2006.
11. MAŘÍKOVÁ, H., PETRUSEK, M., VODÁKOVÁ, A.: *Velký sociologický slovník*. 1, A-O. Karolinum, Praha, 1996.
12. OAKLEYOVÁ, A.: *Pohlaví, gender a společnost*. Portál, Praha, 2000.
13. PEASE, A., PEASEOVÁ, B.: *Proč muži lžou a ženy pláčou*. Alman, Brno, 2003.
14. PEASE, A., PEASEOVÁ, B.: *Proč muži neposlouchají a ženy neumí číst v mapách*. Alman, Brno, 2000.

15. Přímá cesta: Hovory žen s muži jsou mezikulturní komunikací. In: *Přímá cesta*. Feministická skupina 8. března, Praha, 3/2002.
16. Přímá cesta: Když to –ová máte, tak to používejte. In: *Přímá cesta*. Feministická skupina 8. března, Praha, 3/2002.
17. Přímá cesta: Sexismus v jazyce aneb jaký má smysl feministická lingvistika? In: *Přímá cesta*. Feministická skupina 8. března, Praha, 3/2002.
18. RENZETTI, C. M., CURRAN, D. J.: *Ženy, muži a společnost*. Karolinum, Praha, 2003.
19. SPENDER, D.: Women and Literacy History. In: VALDROVÁ, J.: *Gender a společnost*. Univerzita J. E. Purkyně, Ústí nad Labem, 2006.
20. ŠIKLOVÁ, J.: Gender studies a feminismus na univerzitách ve světě v české republice. In: MAŘÍKOVÁ, H., VĚŠÍNOVÁ, E.: *Společnost žen a mužů z aspektu gender*. Open Society Fund, Praha, 1999.
21. TANNEN, D.: *Ty mi prostě nerozumíš*. Mladá fronta, Praha, 1995.
22. TRÖMEL-PLÖTZ, S.: Lingvistik und Frauensprache. In: VALDROVÁ, J.: *Gender a společnost*. Univerzita J. E. Purkyně, Ústí nad Labem, 2006.
23. VALDROVÁ, J.: *Abc feminismu*. Nesehnutí, Brno, 2004.
24. VALDROVÁ, J.: *Gender a společnost*. Univerzita J. E. Purkyně, Ústí nad Labem, 2006.
25. VALDROVÁ, J.: Jazyk to prozradí. In: DOLEŽALOVÁ, L.: *Přechylování podstatných jmen v ruštině a češtině z hlediska genderu*. Masarykova Univerzita, Brno, 2009.
26. VALDROVÁ, J.: Novinové titulky z hlediska genderu. In: *Naše řeč*. Ústav pro jazyk český AV ČR, Praha, 2/2001.

27. VALDROVÁ, J.: Rod ženský v jazyce. In: VODÁKOVÁ, A., VODÁKOVÁ O.: *Rod ženský: Kdo jsme, odkud jsme přišly, kam jdeme?* Sociologické nakladatelství, Praha, 2003.
28. VAN PELTOVÁ, N.: *Umění komunikace*. Advent-Orion, Praha, 2001.
29. VANGELI, N.: Kde domov můj? Drobné postřehy o jazyce. In: VALDROVÁ, J.: *Gender a společnost*. Univerzita J. E. Purkyně, Ústí nad Labem, 2006.
30. КИРИЛИНА, А. В.: *Гендер и Язык*. Языки славянской культуры, Москва, 2005.
31. КОЛЕСОВ, В. В.: *Язык города*. Издательство КомКнига, Москва, 2006.
32. ШВЕДОВА, Н. Ю.: *Русская грамматика. Первый том: Фонетика. Фонология. Ударение. Интонация. Введение в морфемику. Словообразование. Морфология*. Наука, Москва, 1980.

Internetové zdroje:

33. Anamneza.cz: *Řeč*. [online] 2000 [cit. 23. 9. 2009] Dostupné z <http://www.anamneza.cz/moduly/lidsketelo.php?soubor=kapitola4_8.php>.
34. ČERMÁKOVÁ, M.: *Genderové identity – ekonomické a sociální souvislosti*. [online] 1982 [cit. 5. 9. 2009] Dostupné z <<http://www.socioweb.cz/index.php?disp=temata&shw=227&lst=115>>.
35. ČERNÁ, M.: *Nejsem pro generické maskulinum za každou cenu*. [online] 2007 [cit. 11. 9. 2009] Dostupné z <http://www.zenyamedia.estranky.cz/clanky/zeny-nejsem-v-jazyce/michaela-cerna_-nejsem-pro-to-za-kazdou-cenu>.
36. DOLEJŠÍ, V., GAZDÍK J.: *Přechylování ženských jmen: hrozí Hillary Clinton i Piafova*. [online] 2009 [cit. 14. 10. 2009] Dostupné z <http://zpravy.idnes.cz/prechylovani-zenskych-jmen-hrozi-hillary-clinton-i-piafova-pqa-/domaci.asp?c=A090227_220955_domaci_dp>.

37. FINGEROVÁ, M.: *Sexuální dimorfismus člověka*. [online] 2007 [cit. 7. 10. 2009]
Dostupné z
<http://is.muni.cz/th/55132/prif_m/Sexualni_dimorfismus_cloveka.txt>.
38. FRANČE, V.: *Gender: Rozdíly v chování mužů a žen*. [online] 2008 [cit. 24. 9. 2009] Dostupné z <<http://ografologii.blogspot.com/2008/04/gender-rozdily-v-chovani-muzu-zen.html>>.
39. Ideje.cz: *Psychologové srovnávali upovídanost žen a mužů*. [online] 1997 [cit. 22. 9. 2009] Dostupné z <<http://ideje.cz/cz/clanky/psychologove-srovnali-upovidanost-zen-a-muzu>>.
40. JESENSKÁ, E.: *Jak rozumí žena muži a naopak*. [online] 2008 [cit. 24. 9. 2009] Dostupné z <<http://www.mladazena.cz/scripts/detail.php?id=368008>>.
41. KUBR, M.: *Feministická lingvistika a politická lež*. [online] 2008 [cit. 18. 9. 2009] Dostupné z <<http://www.blisty.cz/art/39773.html>>.
42. MILDORFOVÁ, J.: Chci být chemička. In: *Éčko 6/2007*. [online] 2007 [cit. 29. 10. 2009] Dostupné z <<http://www.proequality.cz/res/data/003/000411.pdf>>.
43. Nesehnutí: *Genderové stereotypy v médiích a v jazyce*. [online] 2008 [cit. 24. 10. 2009] Dostupné z
<http://www.nesehnuti.cz/publikace/stereotypy_v_mediich_a_jazyce_WEB.pdf>.
44. PLAŇAVA, I., RAŠTICOVÁ-CILEČKOVÁ, M.: *Percepce rozdílů maskulinní a femininní verbální komunikace*. [online] 1999 [cit. 5. 10. 2009] Dostupné z
<<http://www.socstudia.fss.muni.cz/pristup.php?soubor=080227134841.pdf>>.
45. PISKOVÁ, P.: *Strašák feministické lingvistiky* [online] 2006 [cit. 15. 9. 2009] Dostupné z <<http://www.feminismus.cz/fulltext.shtml?x=1920234>>.
46. Primer.ru: *Скажи мне –и я скажу, кто ты*. [online] 2007 [cit. 12. 10. 2009] Dostupné z <<http://www.primer.ru/humor/humor.htm>>.
47. ŘÍHOVÁ, B.: *V češtině bývají ženy často neviditelné, lituje lingvistika*. [online] 2009 [cit. 29. 9. 2009] Dostupné z <<http://zpravy.idnes.cz/v-cestine-byvaji-zeny->

casto-neviditelne-lituje-lingvistka-pa3-
/studium.asp?c=A081222_145352_studium_bar>.

48. ŠILHÁNOVÁ, L.: O přechylování a přivlastňování. In: *Lidská práva* 3/2006. [online] 2006 [cit. 16. 10. 2009] Dostupné z <<http://www.helcom.cz/view.php?cisloclanku=2006092902>>.
49. ŠTEFKOVÁ, Z.: *Chlap, hrdina, duch, stroj*. [online] 2007 [cit. 8. 9. 2009] Dostupné z <<http://www.advojka.cz/archiv/2007/37/chlap-hrdina-duch-stroj>>.
50. Ústav pro jazyk český: *Přechylování příjmení – Sharon Stone nebo Sharon Stoneová?* [online] 2008 [cit. 4. 10. 2009] Dostupné z <<http://prirucka.ujc.cas.cz/?id=700&dotaz=p%C5%99echylov%C3%A1n%C3%A1D>>.
51. ULMANOVÁ, I.: *Nemám kamarádky ani slzné kanálky*. [online] 2009 [cit. 28. 10. 2009] Dostupné z <http://ona.idnes.cz/sefka-brnenskeho-okruhu-nemam-kamaradky-ani-slzne-kanalky-p36-ona_ony.asp?c=A090206_143202_ona_ony_jup>.
52. VALDROVÁ, J.: *Gender a jazyk*. [online] 2005 [cit. 6. 9. 2009] Dostupné z <<http://www.osops.cz/download/files/gender/10gender-a-jazyk.pdf>>.
53. VALDROVÁ, J.: *Gender a jazyk – cvičení*. [online] 2005 [cit. 21. 9. 2009] Dostupné z <<http://www.osops.cz/download/files/gender/8gender-a-jazyk-cvic.pdf>>.
54. VALDROVÁ, J.: *Jak jazyk zabíjí image odbornice*. [online] 2006 [cit. 12. 9. 2009] Dostupné z <<http://www.genderonline.cz/view.php?cisloclanku=2006013101>>.
55. VALDROVÁ, J.: *Jazyk jako nástroj demokratizace společnosti*. [online] 2000 [cit. 23. 9. 2009] Dostupné z <http://www.aspekt.sk/cit_det.php?IDcit=11>.
56. VRBOVÁ, L.: *Český jazyk jako nástroj nerovnoprávnosti žen a mužů*. [online] 2006 [cit. 3. 9. 2009] Dostupné z <<http://www.feminismus.cz/fulltext.shtml?x=1901407>>.

57. VYSKOČIL, F.: *Rozdíly mezi mužem a ženou*. [online] 2006 [cit. 29. 9. 2009] Dostupné z <[http://www.vesmir.cz/clanek/rozdily-mezi-muzem-a-zenou-\(2\)](http://www.vesmir.cz/clanek/rozdily-mezi-muzem-a-zenou-(2))>.
58. ZELENKOVÁ, K.: *Genderová lingvistika a generické maskulinum*. [online] 2007 [cit. 11. 9. 2009] Dostupné z <<http://www.zenyamedia.estranky.cz/clanky/zeny-nejen-v-jazyce/genderova-lingvistika-a-genericke-maskulinum>>.
59. ZELENKOVÁ, K.: *Když se o místa strážníků ucházejí ženy, aneb jak je to s generickým maskulinem v mediální praxi*. [online] 2007 [cit. 13. 9. 2009] Dostupné z <http://www.zenyamedia.estranky.cz/clanky/zeny-nejen-v-jazyce/kdyz-se-o-mista-strazniku-uchazeji-zeny_-aneb-zakorenenost-generickeho-maskulina-je-opravdu-hluboka>.
60. АЛПАТОВ, В. М.: *Женщины говорят иначе*. [online] 2006 [cit. 14. 10. 2009] Dostupné z <<http://www.inauka.ru/linguistic/article67294>>.
61. КИРИЛИНА, А. В.: *Гендерные стереотипы в языке*. [online] 2005 [cit. 12. 2. 2010] Dostupné z <http://www.owl.ru/win/womplus/2003/01_06.htm>.
62. КИРИЛИНА, А. В., ТОМСКАЯ М. В.: *Лингвистические гендерные исследования*. [online] 2005 [cit. 6. 10. 2009] Dostupné z <<http://www.strana-oz.ru/?article=1038&numid=23>>.
63. ПЛУНГЯН, В. А.: *Мужская и женская речь*. [online] 2001 [Cit. 15. 10. 2009] Dostupné z <<http://www.abroad.ru/library/plung/6.php>>.
64. РОЗЕНТАЛЬ, Д. Э.: *Род названий лиц женского пола по профессии, должности*. [online] 1998 [cit. 14. 10. 2009] Dostupné z <<http://www.spelling.spb.ru/rosenthal/alpha/r146.htm>>.

Excerpované prameny:

65. Denik.cz. Dostupné z <<http://www.denik.cz/>>.
66. iDNES.cz. Dostupné z <<http://www.idnes.cz/>>.
67. Lidovky.cz. Dostupné z <<http://www.lidovky.cz/>>.
68. Novinky.cz. Dostupné z <<http://www.novinky.cz/>>.
69. ИЗВЕСТИЯ. Dostupné z <<http://www.izvestia.ru/>>.
70. ЛЕНТА.РУ. Dostupné z <<http://www.lenta.ru/>>.
71. ОнРу.ру. Dostupné z <<http://www.onru.ru/>>.
72. Рамблер НОВОСТИ. Dostupné z <<http://news.rambler.ru/>>.
73. РИА НОВОСТИ. Dostupné z <<http://www.rian.ru/>>.